12 (205)

Казак кыргыз
окуясы

Мазмуну.

1. Казак кыргыз окуясы 1-101.
2. Машина-я копия 1-71.

Жыйнаган ж/а жазган
Абдрахманов Н.
(латын алфавитинде)
1938-жыл

Казак, кыргыз окуясы

Ошо замандын ырчылары айткан.

Чүйдүн сары жыланы,
Арбашканын айтайын.
Кененсары,Ормондун
Кармашканын айтайын.
Казак менен кыргыздын
Четтешкенин айтайын.
Орус менен кытайдын,
Беттешкенин айтайын.
Сары-Аркадан Кенен кан,
Жол жүргөнүн айтайын.
Кыргызды жөнгө салам деп,
Мол жүргөнүн айтайын.
Чүйдү бойлоп жол жүрүп,
Текеликтин сеңирде,
Келген жерин айтайын.
Май дөбөнү май кылып,
Өлгөн жерин айтайын.
Ак моло келген орусту,
Токтотконун айтайын:
Салтанатын сан каптап,
Окшотконун айтайын.
Ормон хандын Кененге,
Келген жерин айтайын.
Артында Кенен Ормондон,
Өлгөн жерин айтайын.

Сары Аркада казакты,

Айдап журуп жеп келди.
Сарбагышка Кенен кан,
Аким жушөм деп келди.
Солтого тукум койбостон,
Соолтомун деп келди.
Жан койбоймун деп келди,
Саяк менен бугуга,
Кыргызда мендей эр барбы,
Бетиме каршы чыгууга".

Бул Кенен кандын тупкулуктуу максаты казак,кыргызга душман. Чыңгыз хандын уругунан, тубу калмакка туушкан. Бабасы Чыңгыз. Мунун тукумунан, балакети көп болгон Жылкыс.

/1848-жылкы болгон окуялар/.

Кененсары кандын Ормонканга элчи жибергени.

Кененсарынын Эржан, Сарыжан,Ноорузбай деген инилери болуп, Агабай деген баатыры болуп бары чогулуп Кененкандын 40 төре деп аталган. Төре тукумдары казактын ар бир элине барып ак үйлүү турушуп казак элин эзип турушат.
Төрөлөр ичинде Кененсары,Ноорузбай артыкча залим болуп, кошоматына тартуу тартмак алып келип турбаган үч жуздун казактарын кекетип,"Байталы жал алган экен ээ" деп туудура чаап алып турган.
Кененсары ошентип үч жуздун казактарын бут бийледим деп турган учурда Сибер,Акмоло казактары өз ыктыярлары менен орус падышалыгына элчи жиберип карай баштаган.
Кененсары,Ноорузбай колдорунан келгендерин аянбастан оруска караган казактарды чаап, Акмолого келген орустаргада кыйла зыян келтирет.

Кененсары бир четин орус, бир жагынан казактар менен жоолашып отуруп, акыры Семей облусу менен Жети-Суу жерлериндеги казактарды кана башкарып калат.
Кененсары казак баатырларын жамкарып кеңешип, кыргыздын каны Ормонго чечендеринен элчи жиберип айтат:"Мен орус менен беттешип жатам, эгер орус барса сени да соо кылбайт, колуңдан бийлигиңди алып, жериңден ажыратып, аны менен жөн кобойт кыргызды кул кылат" деп орустун кылыгын билгенинче айтып жиберет. Бул кезде кыргыз, казактын арасында өтө бузулууда болуп барымта алышып, уй чабышуулар жыш болуп турган болучу. Таластагы кушчунун Бүргө баатыры да казакка кол салып турган. Кененсары Таласты бир жолу чаап да кеткен. Кыргыздын кыйласын сойгон, өзүнө төрө деп атак койгон, баш алдаяр деп, казак баш койгон. Бул Чыңгыздын тукуму, кызыкты кыла берген, кыргызды кыра берген. Ушул айтылган Кенен кан атасы мунун Касымка кан, чоң атасы Абылай кан. Буда кыргызга асылган. Жердеп турган жери, Сары суу деген жер болуп, бул кезде төмөнтөн орус келип толуп, Кененкандын башы тел болуп. Кыргыздан кабар алды, Ормонго элчи салды.

Оролдон ашып,
Омбуну басып,
Оозу түктүү орус келди.
Жолукканды соруп келди.
Бышырып жанды,бышкан чөптөй оруп келди.
Жакшы жерди алып,
Жан жолотпой коруп келди.
Камынган иши,
Казакты бүтүн алмак.
Жайлуу жерине ,

Келтирип шаар салмак.
Белдуу азаматтын баарын алмак,
Бейпай байга казак, кыргыздын барын салмак.
Кызыгын көрөрсуң,
Анан кыргыз сага бармак.
Куч кубатым кетти,
Казакка балда жетти.
Эми кыргыз сага барат,
Булукту мыктап салат.
Араба менен чанасы бар,
Ар кандай турдуу санаасы бар.
Адемдеп салган калаасы бар,
Сары башыл баласы бар.
Набакты деген ору бар,
Жайып койгон тору бар.
Набактыга тушкөн жандын,
Толуп жаткан шору бар.
Боп деген чачтуу молдосу бар,
Тил билген татар доргосу бар.
Келтирип кеңеш сөз кураган,
Кеңсалар деген ордосу бар.
Жургузгөн элге элчиси бар,
Кабар алчуу ченчиси бар.
Табыптын атын бура салган,
Доктор деген эмчиси бар.
Кара жолдун кашында,
Карагайдын башында,
Көмөрүп койгон чыны бар,
Чыны устунө жургузуп,

Тартып койгон зымы бар.
Тилгирамдын кагазы,
Тили миндин баасы.
Дин мусулман баласы,
Келбейт деп ойлойм чамасы.
Темирден кылган тактасы бар,
Жемиштен кылган бакчасы бар.
Алтын,күмүш,асыл бул жок,
Ак кагаздан акчасы бар.
Бул аярдыгын билгизет,
Айтып сөзгө киргизет.
Акчам ушу билет деп,
Ак кагаздан жүргүзөт.
Оң сүйлөсө терс сүйлөп,
Адамдын ичин күйгүзөт.
Айласы мунун кандай болот,
Айлыбыз кандай конот.
Эсеби мунун кандай болот,
Элибиз эми кандай конот.
Элдин сырын алдырбай,
Жердин чекин билдирбей.
Кайрат кылып,
Камынып туруп,
Жолун тозуп,
Катылыш кылсак кандай?"

Деп элчисин жөнөттү.

Орустун бийлеп жүргөн колонизаторлору элчи жиберге-нин өзүнүн койгон агенттери аркылуу билип кыргыз, казактын арасын ажыратуу үчүн жана Кененсарыдан кор-куп, пулдун күчү менен казактарга сүйлөшүп,кыргызга

жиберген элчинин ичине эзунун агенттеринен кошот. Оруска болушкандар Ормонго келип, Ормондух элчини жакшы кэрүп, Кененсары хандыкты мага берсин мен улуумун, калган ишти эзу билсин деп сыйлык берип узатат. Кайтып бара жатып, жылкы уурдап качат. Кыргыздар кармап алып, Ормонго алып келет. Ормон элчи эмес ууру экенсиң деп, кулагын кесип алып, айдап жиберет.

III. Кененсары баатырларын жыйын ке ешкени.

Кененсары душман орус эмес, кыргыз экен деп, урушту кыргызга жургузэм деп Кененсары кыргыздын тукумун курутам деп улук баатырынын барын чакырып кеңеш курат_. Бэлтурук чечен кыргызды мактайт.

Эл жыйылып болгон соң,
Устуне жыйын толгон соң.
Кененсары кеп баштайт,
Кепти ушундай деп баштайт,
"Орум эмес кыргыздан,
Жаңыдан душман табылды.
Каргашалуу кыргыздар,
Кайратыма кабылды.

Бул жерде Кененсарынын кашында: Чубуртмалуу элинен Агабай баатыр, Ак койлуу Байзак датка, Чапырашты элинен Шоорук баатыр, Ботбай элинен Супатай баатыр, Бэлтурук чечен, Эржан, Сарыжан тэрэлэр, тентек Ноорузбай иниси жана толуп жаткан тэлэндутээр болот.

Кененсары айтат: "Элчиликке өлум жок, жуучулукка кордук жок деген илгертен келген жол бар эле. Бул кыргыз жолду

жолду бузуп элчимдин кулагын кесип санат кылыптыр. Эми мен кыргыз менен тим турбай кагышам. Кыргызда жолборс чапкан уч баатыр бар, ошол учөөн колго алсак башкасын серпүүнгө келтирбейбиз. Ормонкандын иниси Түлкү карагайдын ичинен капыстан качырып чыккан жолборсту мылтыктын көчүгү менен жыга чаап өлтүргөн. 2- жолборс чапкан баатыр солто элинен Жаманкара деген болот. 3-жолборс чапкан баатыр, Жумгал деген жерде, саяк деген элинде Качыкенин Түлкүсү деген болуп, Анжыяндагы кайынына барып күйөөлөп жатканда камыштын арасына жатып алып жол бербей койгон жолборсту кокондун канынын алдында жыга чаап өлтүрүп абийир тапкан.

Кары жашың турасың,
Буга кандай жооп кыласың.
Чапыраштн Шоорук,
Кашымда турасың.
Кабарын уккан чыгарсың,
Кыргыздын кыйын кыянынан,
Жолборс кармаган уч баатыры бар:
Сарбагыш деген элден
Ормондун иниси болгон.
Баатырлыгында чен жок
Эч жеринде кеми жок.
Аты Түлкү,
Аябаты күчтү.
Жолборстун башын мылтык менен жара
чаап өлтүргөн.
Экинчи саяк уругу,
Жумгалда туругу.
Качыке баатырдын баласы,

Кандай кылса колунан,
Келе турган айласы.
Мунунда аты Тулку,
Ангемеси кулку.
Анжыянда кайны болгон,
Кайнына барып,
Куйөөлөп жаткан жеринде.
Кан уу кылып,
Калкка кабар салган.
Ал ууга ...
Калктын баары барган.
Бир туюк жерге,
Токойлуу жерге,
Жолборс жатып алган.
Бул жолборсту атууга,
Адам чыдап барбаган.
Кан башында турган,
Калкка жардык кылган,
Бул жолборсту алганда,
Абийир таап калганда.
Качыкенин Тулкусу,
Тулкунун келген кулкусу.
Өзүнө куч кубаты ишенимдүү,
Өлсөм ушундан өлөйүн деп,
Өлбөсөм абийир таап келейин деп,
Жолборско барган,
Баашын чаап салган.

Үшунчу Жаманкара баатыр Чүйдө жайылган малды, баскан жанды жеп койгон жолборсту колуна аркан чырматып барып, алда жолборсту өлтүргөн.

Кененсары ушул үч баатырды өлтүрүп кармап бер деп Шоорука тапшырат. Ушуларды өлтүрсөң башкасынын айласын өзүм табам дейт. Кыргыз жоого шайдоот чыйрак эл болуп, көздөрү кызыл, найзалары кыска, өздөрү эр болот" деп кыргыздын сыпаттарын айтат." Ой төрөм Кенен! Кыргызга атаң Аблай канда асылып пайда таппай, Берди кожо ,Султан Барак, Сан барак баатырларынан айрылган.

Атаң Аблай кыргыздын саягынан Садыр баатырын өлтүрөм деп күнүна миң казак берген. Кыргызга асылба, дагы элчи салып жараш" дейт. Мамыкта оонап жаткан бир төрө ачууланып айтат:"Кененкандын аманында жараткан кудай болсо да туруштук берө албайт" деп. Бөлтүрүк жооп кайтарат:" Ой карагым сенин бул кесириң алты кан алачка тиет, кудайга не асылдың?" деп. Супатай баатыр да Кененсарыга айтат:"Алдаяр бар, кыргыз менен урушпайлы" дейт. Кененсары ачууланып айтат:"Сен Супай кыргызга жан тартып турган жериң бар экен го, обол кыргыз менен беттешип анан сени мeңен беттешсем болот экен" дейт. Кененсары баш жалпы төрөлөрү бул жыйында кыргыз менен келишүүгө убада кылып тарашат. Шоорук, Жама Жаманкараны кармап берүүгө убада берет.

Кан сөзүнө кайтарып,
Бөлтүрүк чечен кеп салды.
Кептин жөнүн билдиприп,
Кеп салганда деп салды:
"Алдаяр каным
Аман жүрсүн жаның.
Кыргыз арзан эмес,
Кыйын душман,
Кыргызга барган,
Кылып кайтат бушман.

Жарагы көп болот,
Жери бек болот.
Аркайган ала тоосу бар,
Элине чеп болот.
Ашуусу бийик болот,
Аңы кийик болот.
Атканы бараң болот,
Айлы жама конот.
Аты күлүк болот,
Абышкасы чечен болот.
Алышам деген кыргыз менен
Айыкпаган кесел болот.
Сөзү узун болот,
Көзү кызыл болот.
Найзасы кыска болот,
Кепке уста болот.
Жоодон качпайт,
Ашыгып шашпайт.
Бет алдынан бара берет,
Баргандары майдан сала берет.
Тоосунун башынан,
Ак кар кетпейт.
Кыянат кылам деген,
Кыргызды кууп жетпейт.
Алдырып кайтат,
Арманын айтат.
Атаң Абылай кан,
Далайды жеңген.
Саяк Садырканды өлтүрүп,

Садырдын кунуна,
Миң казак берген.
Ата бабаң,
Тынчып жаткан эмес,
Кызыккан менен
Кыргыздан пайда тапкан эмес.
Алдаяр каным,
Менин тилим ал
Бул бейлиңден жан"

Бөлтүрүк муну айтып өтөт.

Керебет тактада,
Мамык бактада,
Ныксырап жаткан,
Казактын төрөсү Төлөнгүт Бөлтүрүктү кага сүйлөп,
Текебер менен сөз айтат:
Кыргызды мактайсың,
Мактаганың кеп эмес.
Атпай Алач,
Түрүлүп барса,
Түйшүктү салса,
Кенен кан төрө
Ачуусу келсе,
Кара кыргыз эмес,
Кудайды да жеңбейби.
Үркөрдөй болгон төрт кыргыз,
Колунан келбейби?
Калмакты жеңди
Колунан келди.
Орусту жеңди,
Жеңгенин көзүң көрдү

Онун несин айтасың
Калың кошун бармак керек.
Кыз-келинден олжо кылып,
Кыйласын бөлүп алмак керек.

Төрөсү муну айтып өттү.Б лтүрүк жана жооп катарында айтканы:

"Ой, төрөм Төлөнгүт!
Текебер сөзүң пайда кылбайт.
Казак кыйрата бер деп,
Кыргыз карап турбайт.
Чениң менен эсир,
Бул айтканың кесир.
Кыргыздан кыз, келин алмак турсун,
Өз аялың калат жесир.
Токтоло элек баласың,
Жаштыгыңан айтасың.
Сапырып сары кымыз ичкен,
Мастыгыңан айтасың.
Канат кыл бул жайга,
Катылбагын кудайга.
Катылыш кылсаң кыргызга,
Каласың кайгы убайга.
Ойронду кыргыз салат,
Олжону кыргыз алат.
Ой пирим ай, кантесиң!
Өлүгүң талаада калат.
Кыргызга катылба,
Балакетке чатылба.
Башың колго түшүп,

Байталга сатылба?
Кордук кербе,
Талаада елбе?
Намызын бербейт,
Кыргыз колуңдан келбейт.
Ала-Тоого барган,
Айланып уйун кербейт.
Кененсары кан,
Бул бейилден жан!"

Кененсары, Шооруктан чакыртып алып солто Жаманкара баатырды баш кылып I3 баатырды елтурушу.

Тапшырган иши кыйын болгон,
Шоорук уйуне келип,
Калың казак жыйын болгон.
Кенен кандын жардыгын,
Калкына айткан.
Солто деген элде,
Жаманкара баатыр бар.
Сарбагыш деген элде,
Тулку баатыр бар деген.
Саяк деген элде,
Качыкенин Тулкусу бар.
Бул уч баатырдын атагы,
Элге угулган чатагы.
Качпай кирип,
Кабылан жолборс кармаган.
Буларды алдап чыкырып алмак болдум,
Аңгемени салмак болдум.
Буларды колго тушурсем,

Кененкандан чоң даража алмак болдум.
Жаманкараны чакырып алам,
Эбин таап элчи салам.
Кары жашың угуп тур,
Кайрат кылып чыгып тур.
Жолборстун жаткан жерине,
Ит даабайт деген сөз бар.
Кененкан аман турганда,
Бизге не кылар дейсиң.
Буга түрүлүп кошун бармак керек,
Жылкысын тийип алмак керек.
Жылкы колго тийген соң,
Арага элчи салмак керек.
Журт бололук деп,
Жаманкараны алдап,
Чакыртып алмак керек.
Жаманкараны жайлап,
Кош Түлкүгө,
Кошун менен бармак керек.
Кош Түлкү колго тийген соң,
Ормонго ойрон салмак керек.
Кыргызга кыран чалмак керек.
Муну айтып Шоорук эли менен кеңешип бүткөзүп,
кошун алып жөнөйт.
Чапыраштуу Шоорук кан,
Көпкөндүктөн оолуккан.
Солто элинен,
Бөлөкпай деген уругунан,
Калың жылкы алып,
Айдап жолго салып,

Кайтара жолун басып,
Каштек ашып,
Шоорук үйүнө барган
Барган заман турбастан,
Элинe маслет салган.
Жаманкарага элчи жиберет.
Жаманкара баатыр,
Элибиз чекиеш жатыр,
Жылкыңды алдым,
Мен бир айып иш кылып салдым.
Өзүңүз келип,
Казак, кыргыз арасын,
Калба кылбай эл кылып,
Кайрып анан келиңиз.
Жаманкара менен Шоорукта,
Казак, кыргыз жайланып,
Жакшы турду деген сөз калсын,
Айыл аралаш консун,
Кой королош болсун.
Жигит жоролош болсун.
Ушундай заман баштап,
Калкты тынчыталы деп,Жаманкараны чакыртып элчи
жиберди.

Шоорук баатыр азыркы Каштекти жердеп,кыргыз менен ирегелеш турган.Шоорук солтодон жылкы алат да Жаманкарага келип Жылкыны кайта алып кетсин, экөөбүз жакшы сүйлөшүп кыргыз менен казактын ортосун татуулаштыралы деп чакыртат.

Элчи келди,
Катын берди.
Арамдык албай,

Оюна салбай.
Жаманкара жарлык менен,
Женеп калды.
Жолдош алды,
Өзү менен он үч болуп,
Жолго салды.
Жылкысы кеткенден,
Кедейбай деген бала кошо барды.

Жаманкара I2 жолдош менен Шоорукка жөн йт. Жылкысын алдырган Кедейбай деген I3 жаштагы бала кошо барат. Баргандар атактуу баатыр Жаманкара анын акылдаштары акылдуу Болот,Алымбек, Курпук баатыр, Карачолок,Кедейбай жана калган жолдоштору менен барат. Шоорук Курпукту бир топ жолдоштору менен кайрып жиберет да, Жаманкараны төрт жолдошу менен канга апарат. Канга барып жарашып, ынтымакташабыз деп Кененканга барат. Кан сүйлөбөйт да, айылдан ыраак тигилген бир жаман кара үйгө түшүрөт. Шоорук Кененканга кабар берем деп мурун барып, канына айтып турат. Үйгө түшүргөндө ат алган кишилер токтолтпой эле аттарын алып кетет. Кирип баратып Кедейбай атты алып кеткенин көрөт. Үйүнө кирсе төө ком салган эчтеке жок, кирип өздөрү да шектенип,Болот акылдуу билгич киши экен бул каныңдын бейли жаман го мындай кылганы арзан эмес ко дейт. Жаманкара эмне кылмак эле деп тоготпойт.
Кеч киргенде арык карган койдун этин алып келет. Эт дале жебейт, азыраак ооз тийип беришет. Кеч кирет. Ошол учурда казактан жортул болуп бир карган казактын жалгыз баласы кыргыздын колуна түшүп калган экен. Кандан уруксат алып, баламдын кабарын билгени бар бекен сурап келейин. Эгер баламды билгени болсо, мага бериңиз баламды тарттырып алайын

дейт. Кан уруксат кылат. Ал казак келип, Жаманкара анын жолдошторунан сурайт.

Алар айтпайт да, көрдук же көргөну жокпуз деп ачык айтпайт. Абышка кайта кетет. Эртең да келем эгерде билсеңер айткыла кандан кутказып алам, кандай жаза буюрса да деп.

Ал кеткенден кийин өздөру кеңешип, казактын баласын айтпайлы, эмне болсок көрөрбуз. Казактын баласын айтып бериптир ошондон кутказып кыргызга келиптир дедиргенче өлтурсө өлуп коларбыз деп өздөру убадалашып, айтпоого кеңешин буткөзөт. Ошо барган куну Кененсарынын Бопуйкан деген карындашы келип, керегеден шыкаалап Жаманкараны көруп келет да, уйунө барып Кененсарыга айтат:

- Жаманкараны өлтурбө, жалдуу кара сырттан экен, муну өлтургөн жакшылык көрбөйт ,-дейт.

Кененсары:

- Андай болсо, тийип албайсыңбы -дейт.

- Тийсе тийип да алчу киши экен -дейт.

Кеч кирет Жаманкара жолдоштору менен жатып калат. Таң атат эртеси кун шашке болгондо баякы баласы жоголгон абышка келет. Силерди өлтурууге токтом болду, азыр желдеттер баякы келет да өлтурөт. Кимиңер билсеңер айткыла өлумдөн куткарып алам дейт. Убада боюнча бардыгы көргөну жокпуз дейт. Казак чыгып бара жатканда Кедейбай бала көзун ымдап коет. Казак чапкылап отуруп канга барат. Бир жаш бала бар экен, ошол чыгып келе жатсам көзун ымдады, жолдошторунан айбыгып айта алганы жок, ошону бериңиз билет окшойт деп. Кан баланы берет.Учкаштырып алып уйунө апарып кемпирине суйунчулөп,суйунуп калат.Барган-дан кийин Кедейбай айтат:

- Ата мени бала кылып алыңыз менин туугандарымдын баары келип өлуп кетти. Сиздин кызматыңыздын өтөсунө чыгамын-дейт.

Макул деп багып алат. -Эми ата менин жолдошторумду кайда өлтүрөр экен билип бер? Куран окуй жүрөлү -дейт.
Атасы барып өлтүргөн жерди билип келип берет.
Жаманкараны баатырды ыксыз көп казактар чогулуп араң өлтүрүшөт. Казактар өлтүргөн баатырлардын эки жакы бөйрөгүн оюп алып эки колдорун чөнтөкө кол салган сыяктуу салып коет. Жаманкара баатыр эки күнү өлбөстөн эки бөйрөгүн таянып отуратда өлөт. Казактар баатырлардын өлүктөрүн кумга оюп таштайт. Кандын желдеттери келип, Жаманкараны үч жолдошу менен апарып, тоодогу кумга көөмп таштайт. Бала атасына көрсөттүрүп алып, кийин кыргызга качып келгенде киши апарып издеп таппай коет. Көмгөн жеринин барын кум чайкап калат. Бала аман кутулуп келген.

Жаманкараны өлтүргөнүн угуп,
Ормон кан кыргыздын баатырларын чакырткан.

С Солтодон Жангарач, Тынайга айт,
Бугудан Боронбай,Балбай,Канайга айт,
Саяктан Медет, Даткага айт,
Чериктен Ажыбек, Мксүткө айт.
Сарбагыштан Жантай, Төрөкелдиге айт.
Кепке жетик чечененинен,
Кеңеш тапчу баатырынан калтырбай ала келсин -деп

Барып кабар бергенден кийин, кыргыз баатырлары бир баштан келе башташат. Биринчи болуп Балбай баатыр келет,

Бар жолдоштору менен,
Абдыгып шашпаган,
Ашык сөздү айтпаган.

Жаманкара баатырды чакыртып барып Кененсары өлтүргөнүн угуп

Ормон кыргыздын баатырларын чакыртат. Ормон бул кезде Ысык-Көлдун куңгөйундө жаткан.

Бул кезде саякта: Медет, Алыбек,
Черикчи баатырлар эле.
Бугуда Боромбай,Балбай,Өмур баатырлар
эле.
Чериктен: Ажыбек баатыр эле.
Сарбагыштан: Төрөкелди, Жантай,Адыл,Тулөөберди,
Калпак,Ормонбек,Субанбек баатырлар эле.
Солтодон: Жангарач,Тыналы,Төкөлдөш,Кулпук,
Жетикашка,Чыңгыз баатырлар эле.
Саруудан Ажыбек,
Кушчудан Бургө баатыр эле.
Анжиян кыргыздары катышпай калганг
Беттишкен жоодон кайтпаган,
Берен сыргак экен,
Же иним болсочу, же уулум болсочу -деп айтып, конокко
кончу жерине жиберет.

Экинчи Ажыбек келет:

Ормондуң устунө кирип, барганда эч кимиси тоготпоxxxxгон Ормон Ажыбекке келиңиз деп орун берип конок болчу жерине жибергенден кийин, агам болсочу деп арман кылат.

Ормон Балбай менен Ажыбектин эң мурун келгенин жактырып айтканы:

Ажыбек агам болсо,
Балбай балам болсочу!"дейт.

Ошентип, кыргыздын баатыр, балбан,атактуу кишисинин бары келе' келет. Чогулуп турганда кыргыздын баатырларына Ормон айтат.

Калк жыйылып болгондо,
Чатырап жыйын толгондо,
Баатыр Ормон кеп баштайт.
Кеп баштаса деп баштайт

Бул Кененсарынын чоң атасы Аблай кан илгертен бери кыргызга асылганын койбоду.

Казак калкынан илгери
Абылай деген кан чыкты.
Бул бизге душман болду,
Калаба салды,
Калктын тынчын алды.
Кыргызга кан койбоду.
Баш көтөргөн эрлерди
Башынан бери сойгону,
Башында келип,
Саяк Садыр канды шайлады.
Садырдын айткан керээзи өлөрүндө
Ал керээзди кыргыздан Эсенкул баатыры орундаткан.
Садырды Абылай кан өзүнүн Бердикожо баатырына кармат барып өлтүргөн. Бердикожо да чабулда кеткен кыргыздын аялынын боюнда кетип туулат. Садырды Абылай өлтүргөнк кезде Эсенкул 7-8 жаштык бала болот Бул XУIII-к. дакы окуя.

Садыр айтып өлгөн:

Ылаачын арыш кыргый көз,
Болот бийдин Эсенкул.
Айта көргүн кебимди,
Ушу кызы талак Абылайдан,
Менин ала көргүн кегимди.

Кан Садыр карап болгону,
Айтпай калкка угулду.
Агасы Садыр маминтип,
Армандуу болуп жыгылды.
Жанболот кайрат кылбаса,
Ким алат менин кегимди.
Өлдү деп мени ойлобой,
Таштабасын кебимди,
Эр Эсенкул,Жамболот,
Мен үчүн кайрат кылыңар?
Кубанармын өлсөм да,
Күнүмдү кууп тыныңар"
Кан Садырды сойгон соң,
Кыргызды карап кылам деп,
Кырып жоюп тынам деп,
Кылымга санат кылам деп,
Абылай кандан кол алып,
Арбын черүү мол алып,
Бердикожо жеткени,
Кан Эсенкул баатырдан,
Бердикожо баш болуп,
Кыйла казак кырылып,
Кыяматка кеткени.
Султан барак, сан барак,
Кызы талак сан талак,
Абылай кандан жол алып,
20 миң черүү кол алып,
Бу да келген анталап,
Түндүктүн белин ашыптыр,
Кең Кочкорду басыптыр.

Кочкор Ата боюнан,
Акмазардын оюнан.
Чакмак муйз, сом куйрук,
Кочкор таап алыптыр.
Бул кочкорду көргөндө,
Ажап айран калыптыр.
Карыясы кеп айтат:
"Кочкордун жайын деп айтат,
Ушул жердин ээси,
Адамдын тушөт назары
Пири тируу турбайбы,
Кочкор ата мазары.
Жамандык буга кылбастан,
Аман эсен кетели.
Ыйык мазар мал экен,
Кочкорго тийип нетели.
Карыя айтып турганда,
Ушу сөздү укканда.
Султан барак,сан барак,
Оолугуп карап турбады,
Союп таштап Кочкорду,
Мазарга сийип булгады.
Мазар дөбө башынан,
Ак бараң мылтык асылды.
Абдыгып келген сан барак,
Балакетке чатылды.
Борошо бургак ургулап,
Жер көрүнбөй чаң болду.
Көргөн жанга таң болду.
Күн көрүнбөй мунарык,

Жер көрүнбөй тунарып
Санбарак кан кырылды
Жайлайм деп келген кылымды.
Бул чогулуш өзүндө
Карылар айткан сөзүндө.
Бугудан баатыр Белек бар,
Эсенкулга жөлөк бар.
Булгап найза желейин,
Жолдош кылып Белегин.
Шамалдан казак качыптыр,
Дүнүйөсүн чачыптыр.
Артынан кууп кыргыздар,
Найза менен жанчыптыр.
Бир нечеси кырылып,
Казак кайтып шашыптыр.
Айтагын кармап алыптыр,
Алып үйгө барыптыр.
Айтак менен дос болуп,
Ак бараң оозун өбүшүп,
Аман жолго салыптыр.
Ошо күндөн ушу күн,
Кара калаа үстүндө:
Айтактын чабы деген жер,
Атак болуп калыптыр.

Абылайкан Ысык-Көлдөгү кушчу деген элде Тыныбек дегендин 400 түтүнүн кыйратып, малын булун алып, эрлерин өлтүрүп, тогуз кызды олжого алып кетип бара жатканда кыргыздардын айтканы: Күңгөйдө көлдүн жээгинде Тыныбектин быткылы деген былкыт азыр да ошол атакта.

Тыныбек кызы Канышбек,
Андайга айтып наалыш кеп.
Абылайдын колуна
Түшкөнүн айтат Канышбек
Арман кылып өзүнчө,
Түз кебин айтат Канышбек.
Түлкү жүрбөс түнөк жол,
Түнүндө кетип барабыз,
Тубу калмак залимдин,
Жолунда кетип барабыз
Карышкыр жүрбөс каран жол,
Жолунда кетип барабыз.
Кастык кылчуу залимдин,
Колунда кетип барабыз.
Кандай көйгө калабыз.
Ага туутан эл журттан,
Алыс калды арабыз.
Азапка акыр калабыз,
Бул кордукту көрбөйлүк,
Кор болуп жүрүп өлбөйлүк.
Иленин суусу чоң экен,
Зордугуна көнбөйлүк.
Өлүмгө байлап баштарын,
Түйүштүрүп чачтарын
Тогуз кыз суугa чөмүлдү,
Чөмүлгөн жерде көмүлдү.
Азап тартып жүргөнчө,
Артык көрдү өлүмдү.
Абылай кандын тукуму,
Араздыгын койбоду,

Алда канча баатырлар,
Мунун тукумунан сойлоду.
Чарчы карадай кыргызды,
Чакмак алып ойноду.
Келипсиңер баарыңар,
Улу-кичүү карыңар.
Сөзгө кулак салыңар,
Жан барында баш кошуп,
Беттешип найза салбасак.
Мурунку өткөн эрлердин,
Кунун kуyп албасак,
Кантип мындан тынабыз,
Кандай оокат кылабыз.
Балакеттүү залимден
Баш коргоп кантип турабыз.
Алыбыз келсе казакты,
Иледен ары сүрөлү,
Кумдан ары кууйлу.
Канын ичип Кенендин,
Өткөн ишке сууйлу.
Эркек козу тууганда,
Курмандык үчүн жаратkан.
Эркек бала тууганда,
Намыстык үчүн жаратkан"-деп
Сөзүн айтып бүтүрдү.
Баатыр Ормон кулүндү.
Солтолордун Жангарач,
Тозуп буга кеп айтат:
"Баатыр Ормон мазаатың,
Маакул келди деп айтат.
Катынып жашып алганча,

Катылышып көрөлүк,
Каза желип күнбүткөн,
Кармашып жүрүп өлөлүк.
Кыргыз мынча баш коштук,
Кымсынбай буга көнөлүк.
Кызы талак калмака
Кыйрашып жүрүп өлөлүк.
Биз эмес казак кыйрады,
Бир далай казак ыйлады.
Айтып өлөр кеби бар,
Атасы душман калмактын,
Казак менен кыргызда,
Кадимден бери кеги бар.
Казак тууган жолдош деп,
Бизге каршы болбос деп,
Арбак урган ит калмак,
Казакка салды бүлүктү,
Көрсөттү далай түлүктү.
Кыргызды көрүп кызыды,
Кызып бою ысыды.
Арбак урган калмактын,
Арбып кетти бузугу.
Текебер кылган адамдын,
Эгерде иши оңчу эмес,
Эзелде жолу болчу эмес.
Чоң атасы Абылай,
Таластагы саруунун,
Чечининен жеңилген.
Кептен сөздөн жыгылып,

Көзгө салкын көрүнгөн,
Кыргыздан сөзгө жыгылдым,
Көргөнүм ушул деп айткан.
Кан Абылай төрөңөр,
Өлгөнүм ушул деп айткан.
Үйүнө кайтып барганда,
Абылай көчкөн жалгандан.
Кан Садырды өлтүрүп,
Кыргыздан каргыш алгандан.
Башынан берген бабасын,
Байкадым мунун чамасын.
Кудай берсе тилекти
Басарбыз мунун санаасын.
Аларбыз акыр кор кылып,
Абылай кандын баласын".
Кыргыздын бары чуркурап,
Барысы ыйлап зыркырап.
Ак боз бээ союшуп, Азыр түлөө чалышып,
Алаканын жайышып,
Ушул сөздү укканда,
Бата кылып турганда.
Медет датка кеп айтат:
Кеп айтканда деп айтат.
"Көпмүн деп карап турчу эмес,
Азмын деп жоодон ыкчу эмес.
Кызы талак Кенен кан,
Бизден баатырдыгы мыкты эмес.
Жангарач айтып таштады,
Абылай бизге кас кылган,
Кошуунун түзөп маш кылган.

Тубүнөн бизди имерген,
Маамыт деген баласы,
Бизге кошуун жиберген.
Эдиге болгон башчысы,
Көп кошуунду баштаган,
Текебер кылып шашпаган,
Найзага туусун аштаган.
Тубүнөн ххххх ойлоп кутүнгөн,
Кушчу менен сарууну,
Таластан чаап бутүргөн.
Кылапат жок мол менен,
Кырк миң кошуун кол менен.
Эдиге келип эсирген,
Кеткен жок менин эсимден.
Сайрам суунун боюнда,
Жалпы кыргыз жамдалып,
Жарагын алып шаңданып,
Тозуп турган камданып.
Боз аргымак мингени,
Ак барпаша кийгени,
Аңгемени арбытып,
Малын бүтүн дарбытып.
Эдиге келип беттешип,
Биздин кыргыз баатыры,
Мергендердин барысы,
Мылтыктарын октошуп,
Качкан эмес четтешип.
Кансыз уруш болбойт деп,
Ак кийизге салышып,
Ак боз бээ чалышып.

Кан кэтэргэн Тайлакты,
Кэтэруп чыккан байракты.
Мергендин баары камданып,
Мылтыктарын октошуп,
Карап турган токтошуп.
Кыргыздын бүтүн кошууну,
Он миңче черүү болуптур.
Кабарын угуп казактын,
Талаага үч түн конуптур.
Аргымагын каргытып,
Агемесин арбытып.
Эдигелеп чакырып,
Эне талак кыргыздар,
Качпагын деп бакырып.
Айткан кебим тыңда деп,
Олжомдуу айып кылба деп.
Келе жаткан кезинде,
Кайраты мол өзүндө.
Чоң бараңын сундуруп,
Мергендер жайлап таштаган.
Эрегиште мергендер,
Бир атканда жазбаган.
Калың кыргыз ошондо,
Жоо качты деп бакырып,
Көп казакты жапырып,
Сур кийик атып чуратып,
Тээ мылтыктар тарсылдап,
Башынан түтүн булатып.
Казакты карай качырып,

Калың колду жапырып.
Казак токтоп турбастан,
Эч бир кайрат кылбастан.
Кабыланга урунуп,
Качып калган бурулуп.
Бутун кыргыз балдары,
Сайып салган казакты,
Далай салган азапты.
Идерлуу жигит күлүк ат,
Ийменбеген азамат.
Батып калган олжого,
Азмын деп артын ойлобо.
Чыр чыгарбай олжо алып,
Мактанып калган элибиз.
Ага тууган инилер,
Айткан сөзүм билиңер,
Айткан сөзүм билиңер.
Айбынбастан жазганбай,
Бул согушка кириңер?!
Иленин суусун чек кылып,
Казакты бутун сүрүңер.
Бар болсо ор айтыңар,
Каршылык кылчу киминер?!
Медет датка муну айтты:
Бел өтмөктө белгиси бар,
Эралынын аткан жери,
Эдиге эрдин жаткан жери деген,
Эки белгилуу жер бар" деди.
Эл сыртынан ойлоп турду,
Өзүнчө кеңеш курду.
Тулпар минип туу аштап,

Ким кошуунду баштаар экен?
Сарбагыштан Ормон,
Бугудан Балбай,
Солтодон Жангарач,
Саяктан Медет чыгар бекен деп
эл кожурап ойлонуп турушту.
Ормон сөз баштап:

"Сарбагыш, бугу, солто, саяк түпкү атабыз бир тууган, ошондуктан бул колду барыбызга калыс тууган Ажыбек баатыр баштасын",- деп Ормон айтат. Колду Ажыбек башкарып, тууну алып чыгат, эл Ормон бийлеп калды деп ойлоп калышат. Чыккан кошуун Иленин суусуна чейин барып кырабыз деп, чыгышат. Казак качып кетет. Качкан элди артынан кууган менен булар барып, камынып алышты. Кайта кетели дейт. Ажыбек "төртөөң төрт жүз киши бергиле мынчалык келгенден кийин барып бир жеринен жылкы тийип келейин" дейт. Ормон "барба" дейт. Ажыбек "Мени сен жөн эле шылдыңдап кошуунга баштык кылган турбайсыңбы "дегенде Ажыбекке Ормон Камбыл деген күлүк атын тартуу кылып, кайра келип экөө кудалашат. Ушуну менен кыргыздын жыйналган колу тарап кетишет.

Күрпүк менен Самак барып, Шоорукту өлтүргөнү

Кыш убагында Жаманкараны чакыртып алып, Кененсары өлтүрөт. Шоорук аркылуу. Жаз, жай өткөн учурда Жаманкаранын агасы Чыңгыз баатыр күз убагында жабдыктарынын баары менен даярданып жөнөп жатат. Кайда барабыз десе, солтодон эркек адам туулбаптыр, Шооруктун айлына барып өлөйүн деп жатам дейт. Күрпүк жана кыргыздын баатырларынын өз айлындагы Чыңгышты токтолуп, камынышып, жүз киши болуп, жарак жабдыгын даярданып Шоорукка

жөнөйт. Чынгышды бир нече жолдоштору менен жолго коюп, бир нече баатыры казактын айлын аралап, көйнөкторун селде кылып, кожо болушуп көргөн эл кожо дешип турат. Шооруктун айлы кайда деп, сурап барышат. Барса, Шоорук жаңыдан көчүп, конуп жаткан учуру болот. Ошол жерден эле доолбасын уруп, Шооруктун жылкысын тийип жөнөйт. Жылкыны айдап жиберип, Күрпүк баатыр Саман 20 жашта бала жана башка баатырлар жолун тосуп калат. Аялдары Шоорукту барба дейт. Ага болбой кой торуну алып кел деп бакырып, жарагын байланып, жайдак ат минип чыгат. Келгиче Шоорук келбейт окшойт деп, Күрпүк өкүнүп турат.

Күрпүк, Самак жол тозуп,
Карап турган кезинде
Эр болсо, Шоорук келер деп,
Самап турган кезинде.
Мингени буудан койтору,
Малдан башка жой тору.
Баатыр болсоң тургун деп,
Майданды мыктап кылгын деп.
Уурдап жылкы албагын
Уят болуп калбагын.
Карагай найза майышып,
Качпай туруп сайышып.
Эрлик менен алгын деп,
Эрегиш кылып сайышып,
Теңдик менен алгын деп.
Атагым казак калач деп,
Мага чениң менен жанаш деп.
Атым баатыр Шоорук деп,
Кыргызга салган доорук деп.

Кыйратамын баарыңды,
Чениң менен оолук деп.
Кененсары каным дии бар,
Миң кишилик алым бар.
Чындап кирсем кыргызды,
Чымын чердей ойлоймун.
Миң болсо да жаныңдын,
Бир да бирин койбоймун.
Айкырып Шоорук барганда,
Айдакайын уга салганда,
Тозуп турган эр Курпук,
Качырып найза мылкытты.
Тебетей сайган немедей,
Тегеретип ыргытты.
Кой торуну кубалап,
Курпук баатыр жеңеду.
Дагы Курпук баатырдын,
Толуп жатат энеру.
Шоорук качып энтелеп,
Жеңеп журуп калыптыр.
Качып калган Шоорукка,
Самак найза салыптыр.
Качырып найза салганда
Найзанын өткур курчунан,
Боорунан сайган найзасы,
Тешип чыкты сыртынан.
Шоорук минтип өлгөну,
Өлгөнун казак көргөну.
Жалпы казак буркурап,
Жабылып тушту чуркурап.

Ойбоюн айтып өкүрүп,
Өлгөнүн көрүп өкүнүп.
Басып калды Шоорукту,
Барысы ыйлап доорукту.
Күрпүк,Самак баатырлар,
Эр Шоорукту жайлады.
Эсирип турган кезинде,
Кой торуну кармады.
Чукул коштоп алышып,
Эки баатыр жарышып,
Кегиңди алып келдик деп,
Эр Чынгышка барышып.
Эми кегим канды деп,
Чатыраган көп жылкы,
Айдап жолго салышып,
Алган жылкы көп болду,
Адам айтчу кеп болду.
Барган эл кайтты жайына,
Кегин алып казактан
Келип турган заманда
Кутулуп калды азаптан
Шоорук баатыр өлдү деп,
Жалпы журтка угулду.
Кененсары укканда,
Жаңыртып кеңеш курулду.
Кыргыз сенин барыңды
Койбосмун тирүү жаныңды,
Угузармын зарыңды.
Баштагыдан Кененкан,
Кабарчыктап кумсарып,

Шооруk өлдү дегенде,
Туралбады тынч алып.

Шооруктун өлгөн кабарын угуп Кененсары,Ноорузбайлар абдан кайраттарына келишип, айласын табышпай калышып, Чүйдүн боюндагы жаткан кыргыздын четин сыртынан чалып келүүгө баатарларын жиберет.
Солто элинин Тынаалы баатыры Чүйдүн боюнда төө башкарып жүргөн жеринен кармап алып колу-бутун кишендеп алып Кененсарынын алдына алып барат. Кененсары,Тынаалыны туткун кылып кыштай алып жүрүп, жаз болуп кой туулу болгон учурда Кенен-сары жжон топ баатырлары менен Тынаалыны ала жөнөйт, кыр-гыздын бир чоң айылын чаап кетүү үчүн.
Кененсары баатырлары менен Чүйдүн боюна келип жатып, түн ичинде кыргыздын айылын басмакчы болот.
Жолду Тынаалы баштайт. Тынаалыга Кененсары айтат:" Тынаалы кыргызыңдын бир кыйынын айылын чаптыр"-деп.
Түн ичинде Чүйдүн суусун кечип алып жөнөйт. Тынаалы айтат: "Эми кимдин айылынын үстүнөн чыгарайын; кой Тынай калпак эр неме эле, ошого алып барайын"деп ойлоп,- Теги калба күндүз болпо экен деп". Суунун ары-бери кечип чаргытат. Кененсары да арам ойлоп,"Ойбай Тынаалы бастырышың бузулду гой" дейт. Тынаалы " Ой каным адашып жатам" деп айтып бастырат. Азыркы Фрунзе шаарынын чыгыш түштүк жагындагы 10 километр жердеги Жетим коодогу кой туудуруп жаткан калпак баатырдын айылынын үстүнөн таңдын эре-середе алып чыгат. Калпак баатыр токтоо-суз атыша чыгып айылына киргизбей токтотуп турат.
Кененсары бир топ баатырлар менен аттанып келип Калпак Ор-монбек,Субанбек баатырларды өлтүрүп кетишет.

Кенен кан бекер жаткан эмес,

Чалгынчы салган,
Кыйла мээнет менен,
Кыргыздан кабар алган.
Кыргыздын четинен,
Мал жыйнап жүргөн,
Тыналыны кармап алган.
Кармаганы кыргыздын,
Солто уругу
Тынаалы болгон,
Ал Тынаалы
Тегин адам эмес,
Өзү баатыр болгон,
Элине болгон коргон.
Кептин салтын билет,
Ар түрдүү санаа менен,
Кеңешин таба жүрөт.
Кандай эми кылсам деп,
Оюна ала жүрөт.
Тынаалыны кыйнап,
Тамагын берип сыйлап.
Бутуна кишен салып,
Кыргыз калкынын,
Кандай жатканынан кабар алып.
Абылайдын кызыл туус н аштап,
Аңгемени баштап
Бутун баатырын жыйнап,
Колуна алып,
Кененкан жөнөп калды,
Кошууну менен жолго салып.
Жолго кирип,

Кошуун журуп,
Жыйын кылып жаткан,
Толук бир миң киши болуп,
Шооруктун кайгысы ичке толуп.
Сабыр кылбай кылалбай,
Сандалып туралбай.
Элинин четин чабам деп,
Эсепсиз малын алам деп
Алыска кетпесем да,
Ала-Тоого жетпесем да
Солтону соолтуп,
Сарбагышты сапырып,
Анча мынча катылып.
Пайданы таап,
Эл четин чаап.
Эрегиштин салтын көрсөтүп,
Эмгеке салайын деп
Жолго салып журуп калды.
Сен Тынаалы
Жаман бейилди ташта,
Жакшылап жолду башта.
Акыр өлбейм десең,
Абтыгып шашпа.
Күндөп түндөп жол жүрүп,
Чүйдүн боюна келип калды.
Эр Тынаалы кабыргасы кайышып,
Көңүлүнө түйүк,
Калк үчүн ичи күйүп,
Түлкүдөй жойлоп,
Чүйдүн суусун бойлоп,

Ар кандай акыл ойлоп
Аккан сууну бойлоп.
Жолду чаргытып,
Аңгемени арбытып.Мыкандын кара суусуна,
Каршы терши кечирип,
Бешин кетирип.
Кимди айылынын үстүнэн,
Чыгарсам дек болор экен деп,
Санаа алып оюна,
Келе жатып,
Не болсо да калба,
Таң атканда болсо экен.
Оюна бул сэздү алды,
Так ушул учурда,
Кененсары да сэзгэ салды.
Ой бай Тынаалы,
Жакын жолду арбыткандай болдуң кэрүндүң,
Элиңди сен аяп,
Бизди чаргыткандай болдуң кэрүндүң.
Басыгың бузулгандай,
Бул жүрүшүң жакшы болгону жок.
Таксыр каным,
Адашып жатам,
Антпесе менин,
Аяр жаным барбы?
Сизге ушул кезде
Каршылык кылар алым барбы?
Тынай Калпак баатырдын айлы,
Ушу колду элчэп табалбай жатам -деди:

Тынаалы баатыр бикир мындай болгон:
Калпак баатыр [illegible] эр эле,
Шайманы шай неме эле.
Өзү мерген эле,
Шайманы келген эле.
Не болсо да бул залимге,
Кабылан Калпак,
Турuштук берер деп.
Таң кашкайып сүрүп келген кезде,
Асманга жарык тийген кезде.
Калпактын айлын,
Каптатып чыгарды.
Тарсылдатып мылтык атып,
Карсылдатып доол кагып,
Аңгемени салды,
Айылды курчап калды.
Калпактын кылган кезиби,
Мылтык, дары, ок камдап,
Кененсары келет деп,
Камданып турган.
Баатыр Калпак,
Доолдун үнүн угуп,
Тартынбастан казак менен,
Карсылдашып атышып чыкты.
Толук кеңеш курду,
Шашке мезгилге чейин,
Колду токтотуп турду.

Бир нече казактардан кырып атып, өлтүрүп, акырында огу түгөнүп мончок менен атат:

Оңго карап он атып,

Он казакты сулатып.
Бет алдына беш атып,
Беш казакты сулатып.
Бетине келгенин жапырып турду,
Каршы келгенин качырып турду.
Солго карап он атып,
Солтондордон сулатып.
Кайратты кабат кылды,
Каары менен атышып турду.
Аябай атып,
Камакта жатып.
Ок дары бүттү.

Калпак баатырдын огу түгөнүп аягында көк мончок менен атат.
Казактар огу түгөнгөнүн билип аламан коюп Калпак баатырды өлтүрөт.
Субанбек баатыр көгөндөгү козунун ичине жашынып жатканда өзүнүн кичине баласы айтып берип казактар аныда мууздайт.
"Кененсары келип чабуул коюп Субанбекти өлтүрүп, мал-булду талап кетти" деп Ормонбекке айылы алкымда экен кабар барды.
Ормонбек баатыр Таштанбектин Болотун колго алып Кененсарынын артынан найза кызыл ат менен жөнөп Чүйдүн түндүк өйүзүндөгү тоого жеткенде кыйкырык салып айтты:"Кан болсоң качпа, кара болсоң кач" деп.
Кененсары бул кыйкырыктан токтоп турат.
Ормонбек аламан уруп барат. Камданып турган Кененсары Жандоонун өйдөрөгүндө болуп калып Ормонбекти маңдайга чаап коет.
Ормонбек баатыр кансырап жатып ошо жерде өлүм болот.

Алынча түттү.
Катындардын чач мончогунан алды,
Дүрмөткө салды.
Мончок менен,

Моюн бербей тозуп турду.
Ажалы жеткен Калпактын,
Ак мончогу түгэнду.
Куну бутк н Калпактын,
Көк мончогу түгэнду.
Ок, дарысы түгэнгэнүн билип,
Баса кирип,
Калпакты жайлап салды,
Калкына булук салды.
Казына мулкун,
Талап колго алды.
Жанында жакын,
Таштанбектин балдары,
Ормонбек, Субанбекке барды.
Калпактын айылында,
Жаңжалды угуп,
Байлаган козунун ичине барып,
Субанбек жашынып калды.
Субанбектин чоң баласынан
Атаң кайда кетти деп,
Казактар сурап калды.
Акылы жок жаш бала,
Атам мында жатат деп,
Айта салды.
Жетелеп чыгып,
Субанбекти өлтүрүп,
Бар малын алып,
Кайра тартып жолго салды.
Субанбек өлдү деп,
Кененсары келди деп,

Ормонбекке кабар барды.
Куйүп кеткен Ормонбек,
Таштанбектин Болотун колуна алып,
Найза кызыл атын минип,
Кененсарынын артынан жолго салды.
Ал аңгыча,
Чуйдүн суусун кечип,
Кашатка чыкканда,
Кененсарынын артынан,
Ормонбек кууп жетти.
Кан болсоң качпа,
Кайратыңдан шашпа.
Кара болсоң кач,
Атынын башын бурду,
Кененсары токтоп турду.
Ормонбек ажстартан шилтеп,
Кылычы жетпей калды.
Камынып турган Кененсары,
Ормонбекти башка чапты.
Кансырап жатып калды.
Акыры Ормонбек өлдү,
Буга да ажал келди.
Бул сапарды кыргызды ,
Кененсары жеңди.
Үркөр ооп жыл келди,
Таң атардын алдында.
Эр Калпагың өлдү деп,
Эр Жантайга тил келди.
Булкуп алды мурутун,
Жулкуп алды сакалын.

Ат куйругу булайып,
Таң атардын алдында.
Эр Жантайдын кызыл туу,
Чөмүчтөн башы кылайып.
Атка салды жүгөндү,
Ажалы жеткен Калпактын,
Көк мончогу түгөндү.
Төөгө салдыжүгөндү,
Ажалы жеткен Калпактын,
Мончогу мунун түгөндү.
Ажал жетип күн бүтүп,
Калпак өлдү жалгандан.
Аз аңгеме айтылды,
Айтылып нуска калгандан.
Ормонбек менен Субанбек
Эки туйгун женеду,
Айткан менен пайда жок,
Өлгөндөр кайтып келеби.

Жазгы кой туутта Калпак өлөт. Эл өөдө тартарда
Кененсары кол менен келет.

Кененсары казактан көп кол жыйып кыргызды карай
аттанганы.

Аз гана эмес мол менен,
Алты сан кара кол менен,
Кыргызга кыргын салам деп,
Жөнөп калды жол менен
Казактын барын жыйнатып,
Канча жанды кыйнатып.
Кыргызды ойрон кылам деп,

Кыз-катынын ыйлатып,
Жайлоо капкап толгон кези,
Мал семирип болгон кез.
Атпай кыргыз балдары,
Ала тоого конгон кез.
Кыргызга кыргын салам деп,
Арбын кошуун барам деп,
Кыз-катындан олжого,
Кыйласын тандап алам деп.
Кыргыз деп атак калдырбай,
Тукумун койбой кырам деп.
Ала тоого жарданып,
Өзүм барып турам деп.
Катындарын тул кылам,
Эркектерин кул кылам.
Бүтүн казак аттан деп,
Бул сөзүмдү жатка ал деп.
Баатыр жигит күлүк ат,
Мен барам деп каттан деп.
Баатырлар барың шайлан деп,
Барам деп көөнүң жайлан деп,
Арбын мал байлап алууга
Аркан жибиң байлан деп.
Ургачы эркек калба деп,
Жардыгымды карма деп.
Карк олжодон куур калып,
Эртең сөзүң танба деп.
Кызыл желек ак түпөк,
Баатырлар барсын майданга.
Кызыл жоолук ак жоолук,

Катындар барсын майданга
Абылай кандын ургунан,
Кырк төрөнү кошчу алып,
Чубуртмалуу элинен,
Агабайды башчы алып,
Эржан, Саржан төрөлөр,
Датка Байрак, Ноорузбай.
Жапар төрө баласы,
Муну да кошуп алыптыр.
Калың казак журтуна,
Каарын катуу салыптыр.
Саратан жайдын өзүндө,
Калкын жыйнап алыптыр.
Калкын жыйнап кутунуп,
Сарамжалын бутуруп
Сан казагын самсытып,
Айдап Кенен жөнөду.
Эркек,аял аралаш,
Турулгөн түмөн кол болду.
Аз эмес арбын мол болду.
Кулундарын ээрчитип,
Бээ мингени дагы бар
Туйшук тартып зар ыйлап,
Төө мингени дагы бар.
Кан чакырды барам деп,
Калың олжо алам деп,
Кол байланып кор болуп,
Жөө жургөнү дагы бар.
Катын эркек аралаш,
Бирине бири карабай,

Абылайдын кызыл туу,
Асмандатып аштаптыр.
Аскерим арбын болду деп,
Кенен кан колун баштаптыр.
Найзанын учу кылкылдап,
Жолго тушту шылкылдап.
Мен Абылай кандан келем деп,
Аскерим арбын кенен деп.
Кыргыздан тукум калтырбай,
Кыйратып таштап келем деп.
Ормонун ойрон кылам деп,
Ала тоого мен барып,
Ордо салып турам деп.
Көрк көрсөтөм душманга,
Арбын кошуун кол менен,
Катын, эркек аралаш,
Турулгөн кошун мол менен.
Деп кан тоосунан аттанып,
Калкына Кенен мактанып,
Желпилдеген туу менен,
Жер майышкан кол менен.
Үку баштуу туу менен,
Үпчүң кийген эр менен.
Асаба желек калкалдап,
Айбалта мылтык жалтылдап.
Чарайна төшкө чапташып
Карыпчын колго капташып
Абылай кандын Кененди,
Атпай журту макташып.
Кармаганы кузул туу,

Казактын баары узу-чуу.
Кесири арбын Кенендин,
Кылган иши мынабу.
Асылы казак кыйыры,
Кең Меркиде жыйыны,
Меркидеги Ботпайдын,
Супатай, Андаш кыйыны.
Менин өкүмүмдү кылбайт деп,
Жолумду тозуп турбайт деп.
Менин жардыгымды кылбайт деп,
Даяр болуп турбайт деп.
Супатай менен Андашты,
Каарына алды Кенен кан.
Кан Кенен казап кылганда,
Карап турду нечен жан.
Эми Супатай менен Андаштын,
Кылып жүргөн эби бар,
Жангарач менен сүйлөшүп,
Жайланып жүргөн кеби бар.
Бул, Кенен кан пайда кылбайт деп,
Мунун артында иши тынбайт деп,
Ушунчалык оолукту,
Убада сөзгө турбайт деп.
Жангарач менен жайлашып,
Убада сөзүн байлашып.
Бекилген сөзү башында,
Берен Андаш,Супатай,
Жангарачтын кашында,
Байзак келип Ормонго,
Куда болгон жери бар.

Убада сезүн бекитип,
Айтып жүргөн кеби бар.
Кененсары күркүрөп,
Жалпы казак сыртынан,
Кылып жүргөн деми бар.
Кененсары келгенде,
Баатыр Андаш, Супатай,
Келгенин анык көргөндө,
Эң улугу Кенен кан,
Айдап келген кошунга,
Ургачы, эркек нечен жан.
Меркиге келип туу тигип,
Супатай менен Андашты,
Каарына алды келтирип.
Ботпай сенин жарыңды,
Тирүү койбой жаныңды,
Кыргыздан мурун кыйратып,
Тынамын деп өчүрүп.
Супатай, Андаш келишти,
Кенен кан менен көрүштү.
Баш алдаяр таксыр деп,
Эңкейип колун беришти.
Колун сунду Супатай,
Эр Ноорузбай төрөгө.
"Сен төрө эмессиң карасың,
Асылың казактан тууган баласың.
Каранын колун албаймын,
Колуң арам төрөгө.
Мен арам колду албаймын,
Төрт казагым колуңду.

Табармын сенин жолунду.
Кезүм аман турганда,
Көрсөтөмүн сонунду".
Анда Кенен кан айтат:
"Андай эмес карагым,
Артын байкап сагагын,
Андаштын шагын сынбасын
Супатай карап турбасын".
Ноорузбай ага болгон жок,
Ойлонгон сөзүн койгон жок.
Мен алуучу кол эмес,
Колуң арам Супатай.
Мен жүрүүчү жол эмес,
Жолуң арам Супатай.
Тарт колуңду кайткын деп,
Былжыраган сөзүңдү,
Башка адамга айткын деп.
Ноорузбай төрө элирди,
Эпсиздкылды кесирди.
Супатай анда кеп айтат
Кеп айтканда деп айтат:
"Кенен кандын өзүнө,
Алдаяр таксыр деп айтат.
Колумду албай койду деп,
Капа болбойм төрөмө.
Тууганы сөздөн жалтанып,
Душмандын мизин кайтарып,
Көрк көрсөтүп жатпайбы,
Атпай алач калкына,
Эрк көрсөтүп жатпайбы".

Кенен кан туруп кеп айтат:
Кечиримсиз бек айтат.
"Эй, Супатай эр Андаш,
Колуңду жүргүз деп айтат.
Жан калбасын жайыңда,
Эл качбасын элиңде.
Кабардар болгун сөзүмө.
Каралдың керек өзүмө,
Кана колуң көрөйүн,
Элиңди көрсөт көзүмө".
Кутунуп турган Супатай,
Жан калдырбай жыйнады,
Жангарач менен сөзү бар,
Артына кылчаң кылбады.
Каптаган кара кол менен,
Кара курттай мол менен,
Тууну туугa урушуп,
Тулпар минип урушуп,
Кыргызды кыйла мүргүтүп,
Солтонун барын үркүтүп.
Талкандын четин талкалап,
Качкандары кутулуп,
Калктын чети тутулуп.
Колго түшкөн пендени,
Кордук кылып өлтүрүп.
Далай жандын барына,
Жабыр жапа келтирип.
Боюнда бар катынды,
Ичин жарып салышып,
Ичиндеги баланы,

Ичинен суурул алышып.
Солтону айдап турушуп,
Балдардыз жарып өлтүрүп,
Керегеге илишип.
Эшкожо менен Канайдын,
Күмбөзүн бузуп өрттөшүп.
Казактардын ичинен,
Бир карыясы кеп айтат:
"Бул тегин күмбөз болгон жок,
Кабар тийип кишиден,
Карга учуп чыкты ичинен.
Аңдыган душман соо койбойт.
Арбагы эми кыргыздын,
Көтөрүлдү өзүндөн
Кыргыз бизди соо койбойт.
Кыргызга барып нетели,
Алдаяр таксыр аман соо,
Ушу жерден кайра кетели".
Бул сөзгө Кенен болгон жок,
Ойлонгон сөзүн койгон жок.
Кыргыз качты кырамын,
Кырып жаным тынамын.
Атагы дайын Ала тоо,
Өзүм конуш кыламын.
Качкан кыргыз турчубу,
Кайрылып кайрат кылчубу.
Качкан жоону жоготпой,
Кан Кенен жаны тынчубу.
Саруу, кушчу Таластан,
Суусамырды бет алып,

Качып чыкты жан калбай,
Бүтүн солто бет алып,
Ысык-Көл карап ыктады
Капчыгайга камалып,
Жангарачтын сөзүнөн,
Жангыз солто чыкпады.
Бөлөкпай жоодон качабы.
Бөрүлөр жоодон шашабы.
Кызыл канга батышып,
Кызыл суу, Шамшы оюнда,
Чүйдүн өзөн боюнда,
Аянбай кирип атышып,
Көп та болсо Кенендин,
Эр Бөлөкпай токтотту.
Май дөбөнүн өзүнө,
Эки күн тозуп токтотту.
Эки күндүн ичинде,
Чаң жетпес бедөө ат минип,
Чылк бадана тон кийип,
Болот кылыч колунда,
Калың колду аралап,
Далай эрди кыйратып,
Кайтып чыгат Ноорузбай.
Кыргыздан тукум койбойм деп,
Айтып чыгат Ноорузбай.
Теке - жоомарт буудань,
Сыртына тартып сууганы.
Жетпей калат кыргыздар,
Ноорузбайды кууганы.

Улам кирип качырып,
Кылыч менен кыйратып,

Жайлап кетет далайды_
Каршыгып калган душман жоо,
Казыр кылып карайбы.
Теке жоомарт буудaны,
Жебе жетсе жел жетпейт,
Артынан атса ок жетпейт.
Далай жанды кыйратып,
Ноорузбай кирсе соо кетпейт.
Ал аңгыча болбоду,
Эл ичинде бир мерген

Саякта Бердибек деген мерген Балбан кыз деген карындашын Ормондун өзүнө берет, бир кезде бул кыз Ормонду бир колу менен чакмак алып, атка мингизет, Ормон ачуусу келип кое берет, төркүнү коркуп качып солтонун Суу мурун деген элинин ичине келип туруп калат, ошол Бердибек аткан экен.

Ноорузбайдын тулпарын,
Бир колун атып кыйратты.
Үч буту менен жеткирбей,
Ноорузбай качып кутулду.
Кыянат сөздөн көп айтып
Кылып келген кусурду.
Жана элден буудан таптырып,
Эрегиш менен таптырып,
Эр Байрактын Ала- аяк,
Будагы буудан деп айтып.
Кары-жашы жыйылып,
Калың казак кеп айтып,
Айтып сөзүн билдирди.

Эр Ноорузбай төргө,
Ала-аякты миндирди.
Ала-аяк, Теке-жоомарттай,
Ашкере буудан болбоду,
Май дөбөгө камалып,
Араң жанын коргоду.

VIII. Ормон кан Ысык-Көлдүн күңгөйүнөн кол менен аттанып чыгышы.

Жаңыдан Кенен келгенде,
Жангарач кабар бергенде.
Күнгөйдөгү Ормонго,
Кабар салган Жангарач.
Кененсары келди деп,
Өрттөп кирди жерди деп,
Бала-чака чыгарбай,
Басып калды элди деп,
Бул кабарды укканда,
Оолугуп Ормон турбады,
Сарбагыш менен бугудан,
Сандаган кошун жыйнады.
Саякка кабар салдырды,
Сардалдын барын алдырды.
Төрөкелди кан Ормон,
Адамды айран калдырды.
Бугу,саяк келгенче
Бурулуп карап турбады.
Аземин журттан арттырып,
Керней-сурнай тарттырып,
Төө мылтык атып тарсылдап,

Добул кагып карсылдап,
Желпилдеген туу менен,
Жер майышкан кол менен
.Төрөкелди,Өрмон кан,
Келип калды жол менен.
Калмак ашуу жол менен,
Бул кошундун ичинде,
Карыясы Калыгул,
Аңгемеси мына бул,
Төрөкелди, Ормон бар,
Түбөлүк журтка коргон бар.
Кепке жетик Шамен бар.
Ботаалы менен Адыл бар,
Үмөтаалы,Чаргын бар.
Моңолдор сары Токтор бар.
Карабектин Жантай бар.
Оендун бары кошулуп,
Казактар көөп кетти деп
Кайраттуу эрлер озунуп.
Калмак ашуу ашышып,
Чоң Кеминди басышып.
Аземин журттан арттырып,
Алтын ооз кернейди,
Орозбакка тапшырып,
Арылдатып тарттырып.
Сурнайына суу тартып,
Кан Ормон деп чуу тартып.
Жарайыл атып тарсылдап,
Добул кагып карсылдап.
Кашка жолго келишип,

Калкына кабар беришип.
Оен Ормон кеп айтып,
Кеп айтканда деп айтып.
"Алтын ооз кернейди,
Орозбак баспа" деп айтып.
Текеликтин сеңирде,
Теминишчүү жеринде.
Май дөбөнүн өзүндө,
Майдан кылчуу кезинде.
Добулдун үнү тапылдап,
Керней үнү бапылдап.
Төө мылтык үнү тарсылдап.
Жер жаңырган чуу болуп,
Алда-канча дуу болуп,
Кенен канга угулду.
"Ой пиримай бул добуш,
Жер жаңыртты дүңгүрөп.
Кулагымды тундурду,
Алда-канча күнгүрөп.
Күнгүрөгөн неси деп,
Кенeнсары сурады?
Жооп бербей ал жерде,
Байзак карап турабы.
"Келгенинде Кенен кан,
Чабагы менен чабыштың,
Азыраак майдан салыштың.
Чаяны келди жаңыдан,
Салышасы? абыдан.
Мунун чаяны Ормон дөө келди.
Кернейин тарттырып,

Келбетин журттан арттырып.
Карап байка сөзүмө
Кабар берди өзүңө.
Адам өлчөөр эр эмес,
Бир көрүнөт өзүңө".
Кашка жолдун кернейи,
Кан Ормондун угулуп,
Кан Ормон кан келгиче,
Канча журт карап турулуп.
Ай деп койгон киши жок,
Адам менен иши жок.
Кызыл суу, Шамшы оюнда,
Чүй суусунун боюна,
Кененсары казактын,
Киремин деп тоюна.
Белекбай талган үстүнө,
Баса конду Ормон кан,
Сегизбектин сарасы,
Дөөлөтү каргап толгон кан.
Эр Байзак ,Кененсарыга,
Ормон канды мактаган,
Айткан ушу сөзүнө,
Ыраазы болбой сөзүнө,
Байзакты Кенен кекетип,
Кененсары кеп айтат:
"Баркымды билбей карсылдап,
Мен турганда Ормондун,
Алактайсын несин" деп атат.
Жаным аман турганда
Жаноо айткан сөзүңдү,

Шайлармын Байзак өзүндү.
Аптыгасың мактанып,
Ачармын сенин көзүндү.
Атпай алач кол келди,
Аянбай кошун мол келди.
Түрүнгөн калың кол менен,
Туйшукка салбай нетемин,
Түбүнө кыргыз жетемин.
Туру суук сөз менен,
Байзакты Кенен кастады.
Каны курсун өлбөйт деп,
Сайсөөгү сыздады.
Бөлөкбай менен талканга,
Ормондун колу кошулду.
Акылмандуу карылар,
Акыл ойлоп өзүндү.
Азаматтар шайлады,
Аянбай көнүл жайлады.
Чүйдүн суусун келтирип,
Кургак сайга байлады.
Кадимки сайдын өзүндө,
Кашык суусу калбады.
Май дөбөнүн өзүндө,
Карылар айткан сөзүндө,
Келберсип келген Кенен хан,
Суу табалбай мукурап,
Аттары суусап тукурап,
Адамы суусап зыркырап.
Текеликте көп кошун,
Баштан аяк чуркурап.

Ойлонуп акыл таптырып,
Эр өттү арбын жактырып.
Ормон салып локусун
Эл журтуна кеп айтат:
"Эрегишкен душмандын,
Эсебин тапкын" деп айтат.
Ачта кеңеш таба албайт,
Токто кеңеш кутулбайт.
Далайдан бери жабыркап,
Душмандын жолун алдыңар.
Солто, талкан, Бөлөкбай,
Ачка болуп калдыңар.
Дасторконун мол жайып,
Сары казы кийма жал
Бышык эттен мол берди.
Жалпы солто уругунан,
Жангарачка жол берди.
Түнкүсүн болгондо,
Эр отту арбын жактырат.
Колу арбын десин деп,
Эсебин минтип тартырат.
Күндүз күнү болгондо,
Чаң асманга оргутуп,
Талдага мала тарттырат.
Өл эсебин алдырат,
Адамды эстен тандырат.

Ала каргадай арык келди, беттешкен жооңу жеңген Белек келди.
Моңолдор, чегирткедей черик келди, бир-бирине шерик келди.
Тарчуудай таруу келди,

Кумурскадай кушчу келди.
Сансыз саяк келди,
Ала-Тоону ашып келди.
Кырк санга толгон кыпчак келди,
Алайдан,Муң куш келди,
Жер кайнаган,
Жедигер келди,
Жергеси менен багыш келди.
Кылайып кыргыз калганы жок,
Алты шаардан,
Нойгут келди.
Кызыл аяк каңды келди,
Кыдыр да, Тейит да келди.
Анжияндан Дөөлөс келди,
Жылдыздай Мундуз келди,
Кылымга толгон кыргыз келди.

IX. Кененсары жеңилип өлтүрүлгөнү.

Бул кабарлар сезилип,
Көзгө көрүнүп,
Байзактын айткан сөзү,
Анык болуп билинип.
Кошуну суудан суусап,
Кенендин оюна ар түрлүү сөз түштү:
"Ой-пирим ой,
Бул кыргыздан типти жан калбайт экенгой
Башкамызда бирден туяк бар эди,
Артымызда шам жагар
Шырак бар эди.
Ноорузбай сенин өзүңдө,

Тукум туяк жок эди.
Сен Ноорузбай кайтсаң калай,
Аттын башын тартсаң калай,
Элге салам айтсаң калай!"
Деп Кененкан Ноорузбайга
айтып етту.
Ноорузбай ага болгон жок,
"Акыры бир жан өтөр,
Айтканыңыз бекер.
Кылымга толгон алачты,
Кыргыз нетер.
Менин кеткеним уят,
Уят сөз кайда сыят"-
Деп Ноорузбай болбой койду.
Акыры ичинен бузулуп,
Куну кысылып,
Кененкан Ормонго,
Эки элчи жиберди.
"Журт болушалы"-деп,
Айыл ор оттош коноду" деп
Акыбай баатыр менен
Эржан төрөну жиберет.
Ормон канга элчиге жиберет.
Акыбай Эржан,
Ормон канга элчиге келди.
Келген жерде турбастан,
Башка сөзду урбастан,
Элчилик сөзун айта баштады,
"Баатыр Ормон каным!
Аман болсун жаның.

Кан Кенен бизди жиберди,
Урмат кылып силерди.
Бир баш, бир тас бололу дейт,
Айыл аралаш, кой королош конолу дейт,
Уруш, согушту коелу "дейт.
Агабай баатыр,
Эржан экөө айтып өттү.
Бул сөзүнө,Ормон баатыр,
Кулак салганы жок,
Кабыл алганы жок.
Ормон баатырдын ачуусу келип түгү сыртына айланып турган кези.
Кыргызга карап кеп айтты,
Жардыгын бек айтты.
"Ушу келген төрт ада казакты,
Бүчү,бүлдүргөрүнө,
Эч бириң тийбеңер?
Эгер, ким тие турган болсо,
Малы башын талоонго кетирем.
Эртең шашке мезгилде,
Бүтүн барын,
Өз колум менен,
Камчыга ченеп,
бөлүп берем.
Угуңар! Уят болуп калбаңар" -деп,
Бул сөздү угуп,
Агабай,Эржан
кайтып келди.
Ормондун бар мүнөзүн айтып келди.
"Алдаяр каным,
Аман болсун жаның.

Ормон оңой жоо эмес экен,
Биз омурчу тоо эмес экен.
Сурү айбаттуу экен,
Сөзү кайраттуу экен.
Кийми кыска экен,
Найзасы букта экен.
Жарагы көп экен,
Жайнап жаткан колго
Жалгыз Ормондун,
Айткан сөзү эп экен.
Журт экен деп бизди,
Эсине алып байкаган жок.
Эли туш-туш тараптан келип жатыр,
Жардыгына көнүп жатыр.
Казактын сыртынан,
Калкына бөлүп берип жатыр.
Анын несин айтабыз,
Бизден айтарга сөз калганы жок.
Алдаяр таксыр,
Өзүңүз билиңиз"деди.
Бул сөздү угуп,
Кенен айтат:
"Агыбай баатыр,
Эржан төрө дагы барыңар?
Кандын сураганын кан,
Жоо болсо да берет деген,
Илгертен берки нарк бар.
Жалгыз балам,
Жапар төрөнү,
Жол берип,жолдоштору менен чыгарып жиберсин".

Агабай, Эржан,
Ормон канга жана барды.
Кенен кандын бул сөзүн,
Ошол бойдон айта салды.
"Экинчи элчи келдик,
Кенен кандын жалгыз баласы,
Жапар төрөгө,
Жол ачып берсеңиз?
Бул аман элине кайтса"-деп,
Сизден тилеп келдик".
Ормон "Кайтса, кайтсын!"
Талкан жагына айтыңар,
Ошол жактан жол берсин"деди.
Алты жолдошу менен,
Жапар төрө Талканды аралап,
Бошоп кетти.
Бул сөзгө,
Ботпай,Супатай,Андаш,
Кутунуп турган,
Башында Жаңгарач менен убадасы бар.
"Аман калчу Абылай кандын тукумубу?
Өлүчү бизби"деп,
Ботпай уругу туруңар,
Ат куйругун сүйүңөр.
Супатай,Андаш,
Эли менен солтону аралап,
Жөнөп кетти.

Ормондун элине кылган жардыгы.

"Жалпы кыргыз турба "деди,
Жардыгымды эки кылба деди.

Сар өзөн боюн сыр деди,
Гыязбектин чоң Ормон,
Кызы талак казакты,
Камчыга ченеп кыр деди.
Далпы кыргыз аттанып,
Жоо качты деп шаттанып.
Камап алды казакты,
Казакка салды азапты.
Найзанын учу чабышты,
Адамдын башы кагышты.
Желек туудан бөлүнбөй,
Жердин бети көрүнбөй.
Айбалталап чокусун,
Оюп кирди эрендер,
Бет алганын кыйратып,
Союп кирди эрендер.
Кылыч менен баштарын,
Алып кирди эрендер.
Кыяматты төргө,
Салып кирди эрендер.
Чокмор менен салышып,
Чокудан канды агызып.
Найза менен мылтыкын,
Тепчий сайып ырыгытп.
Ал аңгыча күн батты,
Душмандыгын билбестен,
Оң сөз айтса кирбестен,
Качып калган казактар,
Тынаалыдан кеп сурайт,
Жол каякта?-деп сурайт.
Тынаалы аларга оң сөз айтабы,

Эр кишинин кеңүлүнөн кек кайтабы?
Чүйдү бойлотуп,
Мыкандын кара суусуна,
Капталтып алып келат.
Жол мына деп көрсөтүп берип ,
Тынаалы калып калат.
Казактар сууга аттар менен түшүп,
эң көп кырылат.
Кол бузулуп качарда Кененсары айтат:
"Агаке мени таштайсыңбы-"деп.
Агабай айтат:"Ой кудай ай көпкө топуракты,
кайтып чачам, кош Кенен кыяматта көрүшөлү" деп.
Агабай баатыр кыргызды аралай качып, Кеминди көздөй барып,Каштекти ашып, бүт эли, колу, кошуну менен аман кутулуп кетет. Кененсары Кара-Коңуз, Ничкени көздөй качып,Ормонбек,Субанбектин жылкысына учурап
Сумбаттуу киши,
Букар башайыдан көйнөгү бар экен.
Сиз ким болосуз деп,жылкычылар сурады.
Сырын жашырбай Кененсарымын деп чынын айтты.
Мен мени жолго салыңар,
Каалаганыңарча көп дүйнө алыңар?-деди.
Бул жылкы Ормонбек,Субанбектин жылкысы эле. Жылкычылар Кененсары канды байлап алып, Ормонканга алып келет.
Жүзүн көрсөтпөй жакшы багып тургула дейт. Эртеси таң атканда казактардын корго түшкөнүн, аттарын,жабдыктарын ойдон тоодон жыйып жүрүшөт. Көп казакты колго түшүрөт.
Бир казакты Чечей кармап учкачтырып келе жатса,жолдон бир жаш казак таштын түбүнөн (чуңкур) жерден чочуп чыга калып,төрөм эмне кылып жүрөсүң деп бакырып жиберет.
Ал Ноорузбай экен.

Ошол жерден Ноорузбай экенин таанып,байлап,кишендеп алат. Ошол учурда Эржан төрө да колго түшкөн.

Кенесары өлтүргөн кишилеринин туугандары Ормон кандан казактын баатырларын бизге бергиле,өзүбүз өлтүрөбүз дейт. Ормон өзүнүн кеңеши аман эсен Кенесарынын эли өздөрүн ат-тап тондоп достошуп кетирейин, орусту бирге келтирбей тосот дезет ойду ойлогон. Ушуну менен кыргыз эки тарап болот. Ноорузбайдан эмне арманың бар десе? Дүйнөдө эч арманым жок, соодагерден кырк төөнүн жүгүн түшүрүп алдым эле ошону ачканым жок жана бир сулуу кыз бар эле ошого нике кыйганым жок дейт. Кенесарыны өлтүрдүк сени аман кетирели дейт кыргыздар. Тилин тартпай кыргыздын чоңунан тилдеп эч бир сезбейт. Акырында Кенесарыны солто, Ноорузбайды тынай уруктары алып, Эржанды сарбагыш уруусу алат. Үчөөн тең өлтүрөт. Кенесарынын жүрөгүнүн жарымы май экен, жалы бар экен. Ноорузбайдын жүрөгү бир карасы жок сулп май болуп, ортосун өрдөгөн чийдей кара кылы бар экен.Кыргыздар Кенесарыны өлтүрүп туруп,Ноорузбайга өлтүрдүк деп угузат да бул жаш экен кое берели дейт. Ноорузбай бир да тилин тартпай кыргыздарды ачууланып турат. Ноорузбай айтат:"Өлтүрсөң мен барамын кудайы,өлтүрбөсөң мен кубамын Кененкандай жубайымды"-деп. Бул сөзүн угуп кыргыздар анан өлтүрөт. Ноорузбай бул кезде 25 жашта болот.

<u>Бопуйкан,кыргызга келип баш жыйышы.</u>

Бирин-серин качып кутулуп барган казактар Кенесарынын Ноорузбайдын колго түшкөнүн Кенесарынын карындашы Бопуйканга айтып барат.

Качкандары кайтып барды,
Көргөн билгенин айтып барды.
Кыргыз бизди жеңди,

Кыйла казак өлдү.
Кененкан,Ноорузбай,Эржан,
Ормондун колуна түштү.
Бул кабарды уккан соң,
Карындашы Бопуйкан,
Калган калкын жыйнап,
Бирүү калганын колубузга алалык.
Өлгөнүнүн кабарын угалык.
Калган жанды,
Сатууга салып,
Аман чыгарып алалык деп Бопуйкан элинен көп киши алып,Ормонканга тартууга келип калды. Башым тартуу казак элим тартуу, дүйнөдөн айтканыңа орундатам. Өзүм аял болсом да деп тиленип келет. Ормондон салтанатын көрүп, Бопуйкан калып ушуну менен кантип урушту экен деп ойлойт.

Сөзгө кулак салбай,
Адамдын тилин албай.
Бекер катылган экен төрөлөрүм.
Кан колуна кан түшсө,
Кандын жүзүн көрсө,
Казак,кыргыз салтында,
Канга өлүм жок деген.
Сатууга салып,
Наркын берип.
Аман-эсен алып кайтармын деген,
Талап менен барган.
Бопуйкан барганча,
Төрөлөрдү жайлап салган.
Бул кабарды уккан соң
Бопуйкан Ормон канга,

Сөз айтып калды.
Өлгөн жан өлуптур,
Калган жандар калыптыр.
Калган жанды кар кылбай,
Баш жыйууга болор бекен
деп сурап калды.
Ормон кан анын сөзүнү
Чын пейли менен жооп берди.
Мен казакка барганым жок,
Калкын талап алганым жок.
Төрөлөрүң өзү келди, өзү өлдү,
Өз өлгөн жанга мен кункор эмесмин
Кыргызга кыран чалды,
Кыйла жанды хахаж кырып салды.
Аялдык кылба,
Сөзүмдү тыңда?
Сөзүмдүн салтын,
Текшерип сында.
Өлгөн кыргызга,
Толуктап туруп кунумду бер,
Наркым кесилүү,
Тирүү калган казакты,
Сатууга салам мунумду бер.
Ормон кан айтып өттү
Бопуйкан муну кабыл алды.
Ормон өлгөндөрүнүн кунун алды,
Тирүү калган казакты сатууга салып,
Алтымыш жылкыдан айып алды.
Бопуйкан эрлеринин сөөгүн жыйып алды.
Колго түшкөн аял,кыздын каалаганы калсын,турбайм десе кетсин

өдөрү билсин деди.

Кыргызга келип,
Көөнү жайланып.
Никеге байланып калгандары,
Бир нечеси туруп калды.
Өзүнүн эли,калкын сүйгөнү,
Сатуугa салынып,
Бопуйкан менен калкына кайтты.

Текеликтин сеңириндеги дөбөнүн аты ошол казактын көп кырылып майланганынан атагы Май дөбө деп калды.

Кадимден казак, кыргыз тынч турган эл эле,
Кененкандын атасы Абылай кан,
Кошуун куруп,
Козголоң салып,.
Таласка келип,
Талап малын алып.
Саяк Садыр канды өлтүргөн.
Бузуктун башы,
Садыркандын өлүмүнөн чыккан.
Бузук төрөлөр,
Казак,кыргызга,
Арасында жүрүп,
Араздык сала берген.
Тынч жаткан журттун,
Тынчын кетирип,
Каалаганын ала берген.
Кыргызда макал бар,
Бөрү баласы ит болбойт деген.
Түбүндө Чынгыз кан,
Жөн кариядан келген.

Тынчтык бербей,
Казак кыргызга азап салып ,
Ортосун бөлгөн.
Түбүнөн бери:
Тынч элге,
Душмандык кылып келген.
Бул Кенен кан,
Атасынын салтын кууп,
Кылып келген наркын кууп.
Кыйла кыргыз казакты,
Кырып кыргыз казакты,
Кырып бүтүрду.
Кененкандан кийин,
Казак,кыргыз
Кадимкидей тууган болуп,
Байтал жуушап,
Балдары уктап,
Айыл аралаш,
Кой королош.
Жигит жоролош,
Аштык оролош болуп,
Казак,кыргыз,
Кудалашып достошуп,
Жарашып жайлуу тууган болуп калды.
Мунун бары,
Түбү душман,
Чынгыз кандын тукумунан келген.
Кастык деп,
Жандын бары, ойлонуп билип калды.

№ 205) 12. „Qazaq, Qьrƣьz ojьjasь".

Ƶenemsarьnьn Ojьjasь bala kezin-
den ele qarьlardan kөp uqьp ɵlaŋьn
abdan qanƣan. Ьzlarьnьn kee birleri
osol zamandaƣь ьrьslar ajtqan. Kөpçь-
lьgьn өzьm ƶazdьm. Ьzlarьnanda ƶan-
zьpalьpqalьaƣan tьmen ƶarьmesьjdьn ajtьь
qьlarьnda qьjla. Abьraxmanov
qalƣan. bьlьraujьn.

1939 ƶ.
maj.

Общая Тетрадь

ТУРЬ

1

Qazaq, Qьrqьz oqujasь.

"Ošo zamandьn ьrcь-larь ajtqan:

Cyjdyn sarь gьlanьn,
Arbaşqanьn ajtajьn.
Kenensarь, Ormondun
Qarmaşqanьn ajtajьn.
Qazaq menen qьrqьzdьn,
Cetteşkenin ajtajьn.
Orus menen qьtajdьn,
Betteşkenin ajtajьn.
Sarь-Arqadan Kenen qan,
Qol gyrgonyn ajtajьn.
Qьrqьzdь çongo salam dep,
Mol gyrgonyn ajtajьn.
Cyjdy bojlop qol gyryp,
Tyrylgon qoşuun qol gyryp,
Tekeliktin sekirge,
Kelgen gerin ajtajьn.
Majdabony maj qьlьp,
Olgon gerin ajtajьn.
Aq-Molo kelgen orustu,
Toqtotqonun ajtajьn:
Saltanatьn san gaptap,

1848 - Ьlь bolgon oqujalar.

Институт языка, литературы и истории Кир. ФАН СССР гор. Фрунзе
ОТДЕЛ РУКОПИСЕЙ
Инв. № 72
10/IV 1981

НИИКЯЛ
Рукопись № 79
5/VIII 1960 г.

НИИКЯЛ
Рукопись № 136
4/VI 1940 г.

2

Oqzotqonun ajtajьn.
Oŗmon xandьn Kenenge,
Kelgen ŗerin ajtajьn.
Artьnda Kenen Ormondon,
Olgon ŗerin ajtajьn.

Sarь-Arqada qazaqtь,
Ajdap ŗyryp ŗep keldi.
Sarвarьzqa Kenen qan,
Akim tyzon dep keldi.
Soltoo tuqum qoj boston,
Sooltonun dep keldi.
Ŗan, qoj bajmun dep keldi,
Sajaq menen вuqusuna.
Qьrqьzda mendej er вarьь,
Betime qarsь cьqusuna."

Bul Kenen qandьn typkylyktyy maqsatь
qazaq, qьrqьzqa duzman.
Cьŋqьz qandьn urugunan,
Tyвy qalmaqqa tuuzqan.
Babasь Cьŋqьz,
Mыkarin tyгбjumunan, Balaketi kөp bol
qon Ebоrə].

II

Kenensarь qandьn Ormonqanga elci çibergeni:

Kenensarьnьn Erçan, Sarьçan, Nooruzbaj degen inileri bolup, Agьbaj degen baatьrь bolup barь çoгulup Kenenqandьn qotoro dep atalгan. Törötuqumdarь qazaqtьn ar bir eline barьp aq yjlyy turuşup qazaq elin ezip turuşat.

Törölөr içinde Kenensarь, Nooruzbaj artьqca zalim bolup, qoşomatьna tartьm tartmaq alьp kelip turbaгan yc çyzdyn qazaqtarьn keketip, "Bajtalь çalalгan eken ee" — dep tundura caap alьp turгan.

Kenensarь oşentip yc çyzdyn qazaqtarьn byt bijledim dep turгan ucurda Şibeer. Aqmolo qazaqtarь өz bektijal-larь menen orus padьşalьгьna elci çiberip qaraj baştaгan.

Kenensarь, Nooruzbaj qoldorunan kelgenderin ajaqanbaqtan orusqa qaraгan qazaqtardь caap. Aqmologo kelgen orustarгa da qьjla zьjan kel-

tiret.
Kenensarь bircetin orus, bir ƶaƣьnan qazaqtar menen ƶoolaşьp oturup, aqьrь Semej oblusu menen ƶeti-Suu ƶerlerindegi qazaqtarda ƣana qaşqarьp qalat.
Kenensarь qazaq baatьrlarьn ƶamqarap keŋeşip, qьrqьzdьn qanь Ormonƣo Cecendeşimen elci ƶiberip ajtat: „Men orus menen bettesip ƶatam, eger orus barsa senida soo qьlacьt, qoluŋdan bijligiŋdi alьp. ƶeriŋden ajьratьp anь menen ƶan ƶajbaj qьrqьzdь qul qьlat"— dep orustun qьbь-qan bilgenince ajtьp ƶiberet.
Bul kezde qьrqьz, qazaqtan arasьnda oto buzulunda bolup barьmta alьşьp, ɵj caabьşuular ƶьş bolup turƣan bolucu.
Talastaqь Qudajmanьn Burqa baatьrda qazaqqa qol salbaj turƣan.
Kenensarь Talastь bir ƶolu caapda ketken.

1050 ƶaz

Qьrƣьzdьn qьjlaşьn şojƣan,
ɵzynɵ tɵrɵ dep ataq qojƣan,
Baş aldajar dep,
qazaq baş qojƣan.
Bul Cьnƣьzdьn tuƣumьn,
Qьzьqtь qola bergen,
Qьrƣьzdь qьra bergen.
uƶul ajtьlƣan Kenenƣan,
Ataşь nuunun Qaşьmƣan;
Coŋ atasь Abьlaj ƣan;
Buda qьrƣьzƣa aşьlƣan.
Ꞡerdep turƣan ꞡeri,
Şarь şun degen ꞡer bolup,
Bul kezde tomonton oꞑƣ kelip tolup,
Kenenƣandьn baƶь tel bolup.
Qьrƣьzdan qabar aldь,
Ormonƣo elci saldь.

"Oroldon aşьp,
Ombunu basьp,
Oozu tyktyy orus keldi,
Çoluqqandь sorup keldi.
Bьşьrьp çandь, Bьzdan cьrtoj orup keldi.
Çaqşь çerdi alьp,
Çan çolotpoj qorup keldi.
Qamьnьzan işi,
Qazaqtь bytyn almaq.
Çajlum çerine,
Keltirip şaar salmaq.
Beldyy azamattьn barьn almaq
Bejpaj bajƣa qazaq, qьrƣьzdьn barьn salmaq.
Qьzьƣьn körörsyŋ,
Anan qьrƣьz saƣa barmaq.
Kyc qubatьm ketti,
Qazaqqa balda çetti.
Emi qьrƣьz saƣa barat,
Bylyktyy tьqtap salat.
Araba menen canasь bar,
Ar qandaj tyrdyy sanaasь bar.
Adamdьn salƣan qalaasь bar,
Sarь başьl balasь bar.

Navaqtь degen orı bar,
Gajьp qojoron toru bar.
Navaqtьqa tyşken ğandьn,
Tolup ğatqan ğoru bar.
Bop degen cactun mololosu bar,
Til bilgen tatar dorogozu bar.
Keltirip kezeş soz quraqan,
Kerşalar degen ordosu bar.
Gyrgyrgon elge elcisi bar,
Qabar alcun eencisi bar.
Tabьptьn atьn bura salqan,
Doktor degen emcisi bar.
Qara ğoldun qaşьnda,
Qaraqajdьn başьnda;
Komorup qojoroncьnь bar,
Cьnь ystyne gyrgyrup,
Tartьp qojoron ğьmь bar.
Tilgramadьn qavazь
Tili miŋdin baasь.
Din muzulman balasь,
Kelbeit dep ojlojm camasь.
Temirden qьloran taqtasь bar,
Gemişten qьloran baqcasь bar.

Altьn, kymyş, aşьl bulgoq,
Aq qaqazdan aqcasь bar.
Bul ajardьqьn bilgizet,
Ajtьp sozgo kirgizet.
Aqcam uzu bolet dep,
Aq qaqazdan çyrgyzot.
Oŋ syjlosoŋ ters syjlop,
Adamdьn icin kyjgyzot.
Ajlasь munun qandaj bolot,
Ajlьbьz qandaj qonot.
Esebi munun qandaj bolot,
Elibiz emi qandaj qonot.
Eldin sьrьn aldьrbaj,
Gerdin cenin bildirbej.
Qajrat qьlьp,
Qamьnьp turup,
Golun tozup,
Qatьlьş qьlsaq qandaj?"
Dep,- elcisin gonotty.

Orustun bijlep çyrgon kolonizatorloru
elci giibergenin oyunyn aqjaan
agentteri arasьnan bilip,

(margin: Kenensarь mono Ormon elcisin ... Kөryp, kөŋ... berijin men ulumtun, ƣalƣan işi өzy bilsin dep sьjlөp ...)

Qьrƣьz, qazaqtьn arasьn açьradьm ycyn ƣana
Kenensarьdan qorqьp, pulьn kycy menen
qazaqtarƣa sьjlozyp, qьrƣьzƣa ƣibergen
elciniŋ içine ozyniŋ agentterinen qoş...
Orusqa boluşqandar Ormonƣo kelip,
qajtьp bara ƣatьp, ƣьlqь urlap qaşa...
Ormonƣo alьp kelet.
Qьrƣьzdar qarmap alьp, Ormon elci emes
urru ekensiŋ dep, qulaƣьn kesip alьp,
ajdap ƣiberet.

III — Kenensarь baatьr — elcisin ƣajьp keze ekeni

Kenensarь duşman orus emes,
qьrƣьz eken dep, urьşlu qьrƣьzƣa ƣyrg...
Kenensarь qьrƣьzdьn tuuƣanьn qurьtamьn dep,
ulug, baatьrьnьn başьn cabьrьp kezeş qarat
Bolьtyryk cecen qьrƣьzdь maqtajt.

El ƣajьlьp bolƣonsoŋ,
Ystyno ƣajьn tolƣonsoŋ.
Kenensarь kep baştajt,
Kepti uşundaj dep baştajt.
"Orus emes qьrƣьzdan,
Ƣaŋьdan duşman tabьldь,
Qarƣaşalьm qьrƣьzdar,
Qajratьma qabьldь.

Bul ƶerde Kenenƣarьnьn ƶaşьnda:
Cьnьrtmabьn elinen Aƣabcьjbaa-
tьr, Aƶƶojlun Bajьzaq datqa,
Caрьraştь elinen ƶooruq baatьr,
Botbaj elinen Suрataj baatьr,
Boltyryk cecen, Ƶrƶan, Sarьƶan
torolor, tentek Nooruzbaj ini-
si ƶana tolup ƶatqan tolongyttor
bolot.
Kenenƣarь ajtat: "Ƶlcilikke olym
ƶoq, Çuncьlьqqa ƶoruq ƶoƶ
degen ilgerten kelgen ƶol bar
ele. Bul ƶolruz ƶoldu buzup
elcimdin ulaƣьn kesip somat
ƶolьptur. Emi men ƶolruz me-
nen tim turbaj ƶaƣbьzam.
Qьrqьzda ƶolbolь caрƶan yc baa-
tьr bar, ojol ycөөn ƶolƣo alьраq
baƶƶaсьn sьrрyqyрө keltirebiz.
Ormanƶandьn inisi Tylky ƶara-
rajdьn icinen qaрьstan ƶacьrьр
coƶqan ƶolbolьstu mьltьƶtьnkөcy-
gy menen ƶьƣa caрьltygan.
2 - ƶolbolь caрƶan baatьr Solto
elinen ƶanaƣara degen bolot.

3 – Qolbols sapqan baatol, Qun-
ğal degen qalada, Sajaq degen elinde
Qacokenin Tylkysydegen bolup,
Anqojandarь qajьsьna barьp
Kyjoolop qatqanda Qanыqtьn
alaşma qatьpalьp qolbelьq
qojqon Qolboltьn qoqondun qa-
nьjьn aldьnda qoqa sap.
oltуrup ajьltьpqan.

Qarь ƶaƶьŋ turasьŋ,
Buqa qandaj ƶoop qьlasьŋ.
Capьraƶtь ƶooruq,
Qaƶьmda turatьŋ
Qabarьn uqqan cьqarsьŋ;
Qьrqьzdьn qьjьn qьjanьnan,
Ƶolbors qarmaqan uc baatьrь bar:
Sarbaƶьƶ degen elden,
Orwondun inisi bolqon.
Baatьrlьqьnda ceni ƶoq,
Ec ƶerinde kemi ƶoq.
Atь Tylky,
Ajbatь kycty.
Ƶolborstun baƶьn mьltьq menen ƶara
caap oltyrgon.
Ekinci sajaq uruqu,
Ƶumqaeda turqon.
Qacьke baatьrdьn balasь,
Qandaj qьlsa qolunan,
Kele turqan ajlasь.
Munun da atь Tylky,
Aŋgemesi kylky.
Aŋƶijanda qajnь bolqon,
Qajnьna barьp,
Kyjoolөp ƶataan ƶerinde.

Qan uu ucup,
Qalqqa qabar salqan.
Al uu da . . .
Qalqtyn barь barqan.
Bir tujuq ɵrge,
Toqojlu gerge,
Golbors çatыp alqan.
Bul Golborsdu atuuqa,
Adam ɵdap bar-baqan.
Qan başыnda turqan,
Qalqqa çarlыq qylqan,
Bul Golborstu alqanqa,
Abijr taap qalqanqa.
Qoşkenin Tylkysy,
Tylkynyn kelgen kylkysy.
Ɵzyndɵ kyc qubatь işenimdyy,
Ɵlsɵm uşundan ɵlɵjyn dyp,
Ɵlbɵsɵm abijir taap kelejindyp.
Golborsqo barqan,
Başыn caap salqan.
Yaynay Çamanqara baatыr Gjidɵ çajыlqan maldь, başqan çandь ҫep qaj'ɵonon Golborsdu qolunа arqan sыrmatыp barыp, abla Golborsdu Aŋyzdan

Kenensarь uşьl yc baatьrьn oltyryp qarmap,
berlep şooruqa tapşьrat. Uşьlarьn oltyrsa,
başqasьnьn ajbasьn oryn tabam dejt.

Boltyryk Cecendin sөzy.

Qalьŋ ƶajьndьn icinde Boltyryk Cecen qьrƣьzdь maqtap ajtat:

„Qьrƣьzdьn ƶerdegen ƶeri bijikcep ƶooƣo aldьrbaj turƣan Ala-Toolu bolup, bul toonu ilgerten beri ƶerdep kelgen qьrƣьz. Qьrƣьz ƶooƣo ƶajdootcajraq el bolup, kөzdөj qazьl, najzalarь qьsqa, өzdөrү el bolot“- dep qьrƣьzdьn sьpattarьn ajtat.

„Oj torom kenen!

Qьrƣьzƣa ataƣ Ablajƣanda aƣьlap aqьda tappaj, Berdiqoƶo ~~[illegible]~~, Sultanbaraq, Sanbaraq baatьrlarьnan ajrьlƣan.

Ataƣ Ablaj qьrƣьzdьn sajaƣьnan sadьr baatьrьn өltyrgөn dep ƶumuna niŋ ƶazaq bergen. Qьrƣьzƣa aƣьlba, daƣьclьi salьp ƶalaƣ“- dejt.

Mambeta oonap ƶatqan bir tөrө aculanьp ajtat: „Kenenƣandьn amanьnda ƶalatqan ƶudaj bolsoda turƣutuƣ bolcaalbajt“- dep.

Boltyryk ƶoop ƶajtarat: „Ojƶaraƣьn senin bul kepiŋ altь san alacƣa tijet, ƶudajƣa ne aƣьlaƣьŋ“

dep.

Şupataj baatьrda Kenenşarьga ajtat:
„Aladajal baj, qьlьc menen uruş-
pajlь“ – dejt.
Kenenşarь acuulanьp ajtat: „Sen
şupaj qьlьcqa çan tartьp turqan
çeliŋ bar eken go, obol qьlьc me-
nen bettezişpenen seni menen
bettessem
bolot eken“ – dejt.
Kenenşarь baş çalpь tөrөlөrү bul
çojunda qьlьc menen celişүүgө
ubada qьlьşpatasat.
Şooruq, çamanqazanь qaltьrap be-
rүүgө Kenençanga ubada beret.

1000 знак

[illegible] joɫuŋ [illegible],
Buqa [illegible] keŋeş alasyŋ?
Qan sozyno qajtaryp,
Boltyryk cecen kep salds;
Kep tin qonyn bildirip,
Kep salganda dep salds:
"Aldajar qanym
Aman ȷyrsyn ȷanyŋ.
Qorqor arzan emes,
Qajyn duşman,
Qoroqorqa barqan,
Qalyp qajtat buşman.
ȷaraqy kop bolot,
ȷeri bek bolot.
Alqajqan ala toosu bar,
Eline ccp bolot.
Aşuusu bijik bolot,
Aŋy kijik bolot.
Atqany baraz bolot,
Ajly ȷama qonot.
Aty kylyk bolot,
Abyzqasy cecen bolot.
Abzam degen qyrqyz menen

Институт языка, литературы и истории Кирг. ФАН СССР гор. Фрунзе
ОТДЕЛ РУКОПИСЕЙ
Инв. № 72
10/сетр. 1981/г

Ajbdparьan kezel bolot.
Sөzy uzun bolot,
Kөzy qьzьl bolot.
Najzasь qьsqa bolot,
Kepke usta bolot.
Coodon qacpajt,
Açьcьp çaşpajt.
Bet aldьnan bara beret,
Barqandarь majdan sala beret.
Toosunun başьnan,
Aq qar ketpejt.
Qьjanat qьlam degen,
Qьzьjьcь qunup çetpejt.
Aldьrьp qajtat,
Armanьn ajtat.
Ataŋ Abьlaj qan,
Dalajdь çezgen.
Sajaq Sadьrqandь oltyryp,
Sadьrdьn qununa,
Miŋ qazaq bergen.
Ata-babaŋ,
Tьncьp çatqan emes;
Qьrьqqan menen,

Qəʀʀəʀdan pajda tapqan emes.
Aldajar qanьm,
Menin tilim al;
Bul bejlizden ƣan?"
Boltyryk muny ajtьp otot.

Kerebet taqtada,
Mamьq baqtada,
Nьqdьrap ƣatqan;
Qaraqtьn torosy Tolongyt, Boltyrykty qara syjilqe,
Kerebet menen soz ajtat:
"Qəʀʀəʀdь maqtajsьŋ,
Maqtaqanьŋ kep emes,
Adamqa bul soz ƶo emes.
Atpaj Alac,
Tyrylyp barsa,
Tyjzykty salsa;
Kenen qan toro,
Acuusu kelse;
Qara qəʀʀəʀ emes,
Qudajdь da ƶen bejbi".
Yrkordoj bolorun tort qəʀʀəʀ,
Qdunan kel bejbi?

Qalmaqtь gezdi,
Qolunan keldi.
Orustu gezdi,
Gezgenin kozyz kordy.
Onun neesin ajtasьz
Qalьz qozuun varmaq kerek,
Qorqьrdьn varьn,
Qojratьp caap salmaq kerek.
Qьz-kelinden olgo qьlьp,
Ajlasьn bolyp almaqkerek."
Torosy munu ajtьp otty. Boltyryk gana
Goop qatarьnda ajtqanь:

"Oj, torom, Tolongyt!,
Teke-ber sozyppajda qьlbajt.
Qazaq qojrata ber dep,
Qьrqьz qarap turbajt.
Ceniz menen esir,
Bul ajtqanьz kesir.
Qьrqьrdanqьz, kelin almaq tursun,
Oz ajalьn qalat gesir.
Toqtolo elek balasьz,
Gaztььrьzan ajtasьz.

Sapьrьp sarь qыtыr icken,
Maştьqыŋan ajtasьŋ.
Qanaat qьl bul gajьŋa,
Qatьlbaqьn qudajьŋa.
Qatьlьŋ qьlsaŋ qьrqьzqa,
Qalasьŋ qajrь-ubajьŋa.
Ojgondu qьrqьz salat,
Olçonu qьrqьz alat.
Ojpurim aj, qantesiŋ!
Olygyŋ talaada qalat.
Qьrqьzqa qatьlba,
Bala ketke catьlba.
Başьŋ qoloo tyşyp,
Bajtaloqa satьlba?
Qorduq korbo,
Talaada ølbo?
Namьsьn berbejt,
Qьrqьz qolundan kelbejt.
Ala-Tooqo barqan,
Ajlanьp yjyn korbojt.
„Keŋen sarь qan,
Bul bejilden gan?"

Soltyrуk bar sozyn ajtьp ... ergo
bolbosъon, ǵujnalьp qalqan qo... unbarat ǵ...
ǵibere albaj, uruǵmuǵa qamьnьp ǵonoǵt.

Kenen qan beker ǵatqan emes,
Calqancь salqan,
Qajla meenet men...
Qьrqьzdan qabar a...
Qьrqьzdьn cetinen,
Bir tilcini qaamap barqan.
Mal ǵьjnap ǵyrgon...en,
Qarmaranь qьra...,
Solto uruu,
Tьnaalь boloron.
Al Tьnalь,
Tegin adam emes.
Ozy baatьr boloron,
Iline boloron qorgon
Keptin saltьn bilet,
Ar tyrdyy sanaa men...
Kenezin taba ǵyrot.

2 D IV

1) Kenensarь, ƶoorundan carьrьp alьp Solto Ƶamanqara baatьrdь bar eken 13 baatьrdь øltyryşy

Kenensarьnь søzy køŋylynø tyjyn bolƣon.
Tapşьrƣan işi qьjьn bolƣon.
Ƶooruna yjynø kelip,
Qalьŋ qazaq ƶьjьn bolƣon.
Kenen qandьn ƶarlьƣьn,
Qalqьna ajtqan.
Solto degen elde,
Ƶamanqara baatьr bar.
Sarbagьş degen elde,
Tylky baatьr bar degen.
Sajaq degen elde,
Qacьkenin Tylkysy bar.
Bul ycø baatьrlьn ataƣь,
Elge uƣulƣan cataƣь.
Qaçpaj kirip,
Qabьlan-çolbors qarmaƣan.
Bulardь aldap cьƣьp almaq boldum,
Aŋgemeni salmaq boldum.
Bulardь qolƣo tyşyrsøm,
Kenen qandan caŋ daraça almaq boldum.
Ƶamanqaranь caƣьrьp alam,
Ebin taap eki salam.
Barь çaşьŋ uƣup tur,

Qajrat qolyp oorup turr.
Golboruyun gatqan gerine,
Jt daabajt degen sör bar.
Kenen qan aman turganda,
Bizge nee qolar dejsiz.
Buqa turup qoşun barmaq kerek,
Golqolon tijip almaq kerek.
Golyo qoloro tijgen soŋ,
Arana elci salmaq kerek.
Gurt bololuq dep,
Gamanqarany aldap,
Caqyryp almaq kerek.
Gaman qarany gajlap,
Qoş Tylkydo,
Qoşuun menen barmaq kerek.
Qoş Tylky qoloro tijgen soŋ,
Ormonoro ojron salmaq kerek.
Qoroqcoro qyran salmaq kerek.
Minti ajtyp ʒoorun elimenen keŋeşin ajtko-
ʒyp, qoşuun alyp alyp gonojt.

Caryraştyb ʒoorun qan,
Korkondujk ton bolurqan.

Solto elinen,
Bølөkpaj degen uruunan,
Qalьƶ ƶьlqь alьp,
Ajdap ƶolƣo salьp.
Qajtara ƶolun basьp;
Qaştek aşьp;
Ƶooruq üjünө barƣan.
Barƣan ƶanьn turbastan,
Eline maselet salƣan.
Ƶamanqaraƣa elçi ƶiberet:
Ƶaman qara baatьr;
Elibiz çektəş ƶatьr;
Ƶьlqьƶdь aldьm,
Men bir ujat iş qьlьp saldьm.
Øzüƶüz kelip,
Qazaq, qьrƣьz arasьn,
Qalbaqьlbaj el qьlьp,
Qajtьp anan ketiƶiz.
Ƶamanqara menen Ƶooruqta,
Qazaq, qьrƣьz ƶajlarьp,
Ƶaqşь turdu-degen søz qalsьn.
Ajal aralaş qonsun,
Qoj qoroloş bolsun.

Ƶooruƶ baatьr azьrьь ƶaştьktь ƶoldop, ƣьlьçьz menen izdeleş turƣan. Ƶooruƶ Soltodon ƶol- ƶu alatda "Ƶamanqara kelip ƶьlqьnь qajta alьp ketsin, ekøøbüz ƶaşьb süjløşüp qolqoz menen qazaqtьn ortosun tatuulaştьralьq" — dep ƣьƣat.

185 ЗНОК

Ƶigit çoroloş bolsun.
Uşundaj zaman baştap,
Qalaƅь tыnьtalь-dep, Ƶamanoƅaranь çaqьrьp
elci ƶiberdi.

Elci keldi,
Qatьn berdi.
Aramdьq alƅaj,
Ojuna salƅaj.
Ƶaman qara ƶarlьq menen,
Ƶonop qaldь.
Ƶoldoş alьp,
Özy menen on yc bolup,
Ƶolƅo saldь.
Ƶьlqьsь ketkenden,
Kedej baj degen bala qoşo bardь.
[illegible] urmattap [illegible],
Kelliŋ bi dep barƅanь ƶoq.
Ƶaman yjgo [illegible],
[illegible] soz ajtpas [illegible] ьzьp saldь.
[illegible] oruq qosqqo,
[illegible] ili bьzьqqo-dep,

Camanqara baatьr 12 çoldoş menen şoorunqa çonojt. Çьlqьsьn aldьrqan Kedejbaj degen 13 çaş
barqandar atagtuu baatьr Camanqara anьn tobolo çaşta
aqьldaştarь aqьldu Bolot, Alьmbek, Kuruk baatьr,
Qaracolog, Kedejbaj çana qalqan çoldoştoru
menen barat. Şoorug, Kurukty bir top çoldoşu
menen qajrьp çiberet da, Camanqaranь tort
çoldoşu menen qanqa aparat.
Qanqa barьp çaraşьp, bitьmaqtaşabьz dep Kenen-
qanqa barat. Qan sylabajt da, ajьldan ьraaq
tigilgen bir qaman qara yjgo tyşyrot. Şoorug
Kenenqanqa qabar beremdep murun
barьp, qanьna ajtьp turat.
Yjgo tyşyrgondo at alqan kişiler toqtotpoj
ele attarьn alьp ketet. Kirip baratьp Kedejbaj
attь alьp ketkenin korot. Yjgo kirse
toşoqom salqan ecteke çog, kirip ozdoryndo
şektenip, Bolot aqьldu bilgic kişi eken bul
qanьnqdьn bejli qamanao mьndajqьlqanь
arzan iş emesao dejt. Camanqara emne
qьlmaq ele-dep, toqtotpojt.
Kec kirgende arьq qarqan qojdun etin alьp
kelet. Et dale şebejt, azьraaq ooz tijip
berişet.

Keç kiret. Oşol ucurda qazaqtan çortul bolup bir qarɣan qazaqtьn çalɣьz balasь qьrɣьzdьn qoluna tyşyp qalɣan eken. Qandan uruqsat alьp, balamdьn qabarьn bilgeni bar beken suraj kelejin. Eger balamdь bilgeni bolso, maɣa beriŋiz balamdь taptьrьp alaj ‹ endej › Qan uruqsat qolat. Al qazaq kelip, Ƶamanqaraɣa anьn çoldoştorunan surajt.
Alar ajtpajt da, körböbüz çe körgönübüz çoq dep ačьq ajtpajt. Abьdqa qajta ketet. Erteŋ da kelem egerde bilseŋer ajtqьla Ƶandan qutqarьp alam, qandaj çaza bujursa da dep.
Al ketkenden kijin ordoɣu keŋeşip, qazaqtьn balasьn ajtpajbьz, emne bolsoq körör byz. Qazaqtьn balasьn ajtьp berip tir oşondon Ƶan qutqarьp qьrɣьzɣa kelipbir dedirgence öltyrsö ölyp qalarbьz dep ordoɣu ubadalaşьp, ajtpooɣo keŋeşin bytkörөt. Oşo barɣan kijin Kenansarьnьn Bopujqan degen qarьndaşь kelip, keregeden şьqaalap Ƶamanqaranь körup ketet da, yjyno barьp Kenensarьɣa ajtat: Ƶamanqaranь öltyr bo, çaldьn qara sorttan eken, munu öltyrgon çaqşьlьq korböjt dejt.

#:

Qamanqara baatьrdь ьеşьƶkөp
Qazaqtar çoƣulup araƶ öltyrgөt.
Qazaqtar öltyrgөn baatьrlardь
eki qaqь bojlodyn ojup alьp eki
qoldorun çөntөkkө qol şalƣan
şьjaqtьn şalьp qojot.
Qamanqara baatьr eki kyny ölbөs-
tөn eki bojlodyn tojonьp oturarda
ölөt. Qazaqtar baatьrlardь
ölyktөryn qumƣa ojnotup taştajt.

-Konensarь andaj bolso, tijip al bajsьŋ bь-dejt.
-Tyjse tijip da alcu kişi eken- dejt.
Kec kiret ǵamanqara ǵoldoştoru menen ǵatьp qalat. Taŋ atat ertesi kyn şaşilke bolorondo bajaqь balasь ǵoqolgon abaşqa kelet.
Silerdi oltyryşqo toqtom boldu, ajьr ǵoldoştor kelet da oltyrot. Ykimiŋer bilseŋer ajtabla olymdon qutqarьp alam dejt.
Ubada bojunca baradьь korgonuŋ ǵoqpuzdejt.
Qazaq cьqьp bara ǵatqanda Kedej baj bala korzyn ьndaьp qojot. Qazaq capqьlapoluşu qanьna barat. Bir ǵaş bala bar eken, oşol cьqьp kele ǵatsam korzyn ьmoladь, ǵoldoştorunan ajьrьp ajta alganь ǵoq, oşonu beriŋiz bilet oqşojt dep. Qan balanь beret.
Ucqaştьrьp alьp yjyno aparьp, kempirin syjyncylop, syjynyp qalat. Barьandan kijin Kedej baj ajtat: Ata meni (bala) qьlьp alьŋьz menin tuuraandarьmdan barь kelip olyp ketti. Sizdin qьzmatьŋьzdan otosyno cьqamьn dejt.
Maqul dep barьp alat.* Emi ata menin ǵoldoştorumdu qajda oltyror eken bilip kelip ber? quran oaj ǵyroly dejt.

Atası barıp, öltyrgön ƶerdi bilip kelip beret.
Qandın ƶeldetteri kelip, ƶamanqaranı yc ƶoldoşu
menen aparıp, toodoqu qumqa koomp taştajt.
Bala atasına korsott yryp alıp, kijin qırqırqa
qacıp kelgende [illegible], kişi aparıp izdep tappajqojot.
Komgon ƶerinin barın qum cajqap qalat. Bala aman
qutulup kelgen.
ƶamanqaranı öltyrgönyn ıçrıp,

Orтonqan qırğırdın baatırlarını caqırtqanı.

Soltoodon ƶanqarac, T[illegible]ajt,
Bugudan Toronbaj, Balbaj, Qanajğa ajt;
Sajaqtan medet, Dat[illegible]a ajt;
Cerikten Aşıbek, Maqsytko ajt.
Sarbaqıştan ƶantaj, Torokeldige ajt.
Kepke ƶetik ocenınen,
Keŋeş tapqan baatırınan qalıtırbaj ala kelin-
dep, Sazanı ƶiberet. Barıp qabar bergenden
kijin, (ırğıp baatırlar) bir baştan kele baştajat.
Birinci bolup Balbaj baatır kelet,
Bar ƶoldoştoru menen.
Abdırıp şaşpaqan,
Aşıq sozdy ajtpaqan.

Çamanqara baatьrdь cakьrtьp alьp
Kenensarь ɵltyrgɵnyn uƣup Ormon
qьrƣьzdьn baatьrlarьn cakьrtat.
Ormon bul kezde Ьsьq-Kɵldyn kyny-
gɵjyndɵ çatqan.
Bul kezde Sajaqta: Medet, Alьbek,
Cerikci baatьrlar ele.
Buƣuda Borombaj, Balbaj, onuƞ baa-
tьrlar ele.
Cerikten: Açьbek baatьr ele.
Sarbaƣьştan: Tɵrɵkeldi, Çantaj, Ada,
Tylɵɵberdi, Qalpaq, Ormonbek, Şaban-
bek baatьrlar ele.
Soltodon: Çanƣarac, Tynaalь, Tokol-
daş, Jylpyk, Çeti qaşqa Cьnqьşbaa-
tьrlar ele.

Sarьndan Ꞓeƅek,
Quƶьndan Byrga baatьr ele.
Buꞓajьn ƨьrьzdarь ƨatьƨꞑajƨalqan.

Sƶefteƶken ƶoodon qajtpaƣan,
Beren sьꞑaq eken:
Ƶe inim bolsoꞑ, ƶe uulum bolsoꞑ-dep,
ajtьp, qonoqqo qonƣon ƶerine ƶi beret.
Ekinci Aƶьbek ~~[illegible]~~ kelet:

Ormondun ysdyno kirip, barƣanda el kimeli toƣotpoƣon Ormon Aƶьbekke keliꞑiz dep orun berip qonoq bolcu ƶerine ƶi bergenden kijin, aƣam bolsoꞑ dep arman alat.

Ormon Balbajmenen Aƶьbekt[in] eꞑ murun kelgenin çaatьrьp ajtqanь:

„Aƶьbek aƣam bolso,
Balbaj balam bolsoꞑ" dejt.

Oƶontip, qьrƣьzdьn baatьr, balban, ataqtuu kiƶisinin barь kelet. Coqulup turƣanda qьrƣьzdьn baatьrlarьna Ormon ajtat:

Qalq ƶьjьlьp bolƣondo,
Catьrap ƶьjьn tolƣondo,
Baatьr Ormon kep baƶtajt;
Kep baƶtasa dep baƶtajt.
„Qazaq qalqьnan ilgeri
Ablaj degen qan eьqtь.

” Bul keꞑeƶin arьnь coꞑ atasь Ablaj qan ilgerten beri qьrƣьzƣa qьlƣanьn eƶi-bodu.

3780 знак

Bul bizge duşman boldu,
Qalaba saldь,
Qalatьn tьnesьn aldь.
Qьrqьzga qan qoj boldu,
Baş kotorgon erlerdi, Başьnan beri bojrotu.
Başьnda kelip,
Sajaq Sadьrqandь çajladь.
Sadьrdьn ajtqan kereezi oloryndo. Al kereezdi
kijin qьrqьzdan Esenqul baatьr orundatqan:
Sadьr ajtqan:
" Ebdacьn arьş qьrqьj kor,
Bolot bijdin Esenqul.
Ajta korgun kebimdi,
Uzu qьzь talaq Ablajdan,
Menin ala korsyn kegimdi.
Tojmattьn uulu Ganbolot,
Menin qunsun qunumdu.
Qan Sadьr qarap bolromu,
Atpaj qalqqa uqulmu.
Aqasь Sadьr manin dip,
Armandum bolup çьrьldь
Ganbolot qajrat qьlbasa,
Kim alat menin kegimdi.
Olay dep meni oj-to-boj,

Sadьrdь Ablajxan ojrunu Berdiqoço
baatьrьna qarmatьp baqьp oltyrgon.
Berdiqoçoda camulda ketken qьrqьzdьn
ajalьnь bojunda ketip turbat.
Sadьrdь Ablaj oltyrgon
kezde Esenkul 7–8 jastьq
bala bolot.
Bul XVIII – ç. dagь oquja.

Taştabasьn kebimdi; (
Er-Esenqul, Ƶambolot,
Men yeyn qajrat qьlьƣar?
Qarbanartьn olƶomdo,
Qununan qurup tьnьƣar?"
Oan Sadьrdь sojronsoŋ,
Qьrqьzdь qarap qьlam dep;
Qьrьp qojup tьnam dep;
Qьlьmьna sanat qьlam dep;
Abьlaj qandan qol alьp,
Arbьn cerуу mol alьp,
Berdi qoƶo ƶetkeni,
Oan Esenqul baatьrdan,
Berdi qoƶo baş bolup,
Qoj'ba qazaq qorьlop,
Aƶamatqa ketkeni.
Sultan baraq, San baraq,
Qьzь talaq San talaq,
Abьlaj qandan qol alьp,
20 miŋ cerуу qol alьp.
Buda kelgen antalap;
Tynduktun belin aşьptьr,
Keŋ Qocaordu basьptьr.

Qocaor ata bojunan,
Aqmazardьn ojunan.
Caqmaq myjjyz somqujruq,
Qocaor taap alьptьr.
Bul Qocaorçь kөrgөndө,
Açap ajran qalьptьr.
Qarьjasь kep ajtat:
„ Qocaordun çajьndьp ajtat;
Uşul çerdin eesi,
Adamdьn tyşot nazarь
Piri tiryy turçaj ab,
Qocaor ata mazarь.
Çanьndaьq ьncьo qolbastan,
Aman esen ketelі.
Ьjьq mazar mal eken,
Qocaorьo tijip netelі?"
Qarьja ajtьp turçanda,
Uşu sөzdy urçonda.
Sultanbaraq, Sanbaraq,
Oolturup qarap turçadь,
Sojup taştap Qocaordu,
Mazarçьa sijip bulьradь.

Mazar dɵʙɵ ʙaşьnan,
Aq ʙaraꞑ mьltьq atьldь.
A ʙasьrьp kelgen Sanʙaraq,
Balaketke catьldь.
Boroşo ʙuraaq ucqular,
Çer kɵrynʙɵj caꞑ ʙoldu.
Kɵrgɵn çanƣa taꞑ ʙoldu.
Kyn kɵrynʙɵj tunarьq,
Çer kɵrynʙɵj tunarьp
Sanʙaraq qaan qorьldь
Çajlaşьm ɵlyp kelgen aʙьʙьndь.
Bul comuluꞑ ɵzynde,
Qarьlar ajtqan sɵzynde.
Bunudan ʙaatьr Belek ʙar,
Esenamanga çolok ʙar.
Bulƣap najza çelegin,
Çoloç qьlьp Belegin.
Çamaldan qazaq qacьrtьr,
Dynyjɵzyn cacьrtьr.
Artьnan quup qoroozdar,
Najza menen çancьrtьr.
Bir nececi qacьrьp,
Qazaq qajtьp şaşьrtьr.

Ajtaƣьn aarmap alьptьr,
Alьp yjdө baƣьptьr.
Ajtaq menen dos bolup,
Aqbaraꞑ oozun өbyşyp,
Aman qolƣo salьptьr.
Oşo kyndөn uşu kyn, qara qalaa ystyndө
Ajtaqtьn sabь degen ƶer,
Ataq bolup qalьptьr.

Abьlaj ƶan, Ьsьq-Kөldөgy Quşcu degen elde Tьnьbek degendin yjyn tytynyn qьjratьp, malьn bulun alьp, erlerin өltyryp, toquz qьzdь өlçөөө alьp ketip bara ƶatqanda qordarьnьn ajtqanь: (Kyzgөjdө Kөldөn ƶeeginde Tьnь-bektin bьtƶьlь degen bьtƶьl arьrda oşol ataqta.)

Tьnьbek qьzь Danьşbek,
Abьlajƣa ajtьp naalьş kьp.
Abьlajdьn qoluna
Tyşkөnyn ajtat Danьşbek.
Arman alьp ojuncө,
Tyr kebin ajtat Danьşbek.
Tylky şyrbөş tumak col,
Tumundө ketip barabьz.
Tyby qalmaq zalimdin,
Qolunda ketip barabьz.

Qarьşqьr şyrьoş qaran çol,
Colunda ketip barabьz.
Qastьq qьlemin zalimdin,
Qolunda ketip barabьz;
Qandaj kyjgɵ qalabьz.
Ata tuuƣan el curttan,
Alьs qalьb arabьz.
Azapqa aqьr qalabьz,
Bul qorduqtu kɵrbɵjlyk,
Qor bolup cyryp ɵlbɵjlyk.
Ɵlɵnin sunsa çoŋ eken,
Zordugunu kɵnbɵjlyk.
Ɵlymdɵ bajlap baştaƣьn,
Tyjyştyryp caştarьn.
Toqsuz qьz suuƣa çɵmyldy,
Çɵmylgɵn cerde kɵmyldy.
Azap tartьp cyrgɵnçɵ,
Artьq kɵrdy ɵlymdy.
Ablaj qandьn tuqumun,
Azardьƣьn qoj boldu.
Alda qança baatьrlar,
Munun tuqumunan sojuldu.
Sarь qaradaj qьrqьzdь,

- Čaqmaq alьp ojnodu.
Kelipsiŋer baгьŋar,
Uluu-kičuu qaгьŋar.
Sozgo qulaq salьŋar,
Ġan baгьnda baš qošup,
Bešteşip najza salbasaq.
Murunqu otkon erlerdin,
Qunun qujup albasaq.
Qantip mьndan tьnabьz,
Qandaj ooqat qьlabьz.
Balakettuu zalimden
Baš qoгoop qantip turabьz.
Alьbьz kelse qazaqtь,
Ġeden arь sьгoluu,
Qumdan arь qujulu.
Qanьn ičip kenenden,
Otkon iške suujlu.
Erkek qozu tuuгanda,
Qurmandьq učun jaralgan.
Erkek bala tuuгanda,
Namьstьq učun jaralgan"- dep,
Sozun ajtьp butyrdy,
Baatыr Ormon kytyrdy.

Soltolordьn ƣanqarac,
Tөrup buƣa kep ajtat:
„Baatьr Osman mazaatьz
Maaqul kebi dep ajtat.
Batьnьp ƣatьp alƣanca,
Qatьlьzьp korolyk,
Qaza ƣetjp kyn bytkon,
Qarmazьp ƣyryp ololyk.
Qьrqьz mьnca bos qostuq,
Qomsьn baj buƣa konolyk.
Qьzь talaq qalmaqa
Qьjrazьp ƣyryp ololyk.
Biz emes qazaq qojrado,
Biz dalaj qazaq ojlodo.
Ajtьp otor kebi bar,
Atasь duşman qalmaatьn,
Qazaq menen arasьzda,
Qadimden beri kegi bar.
Qazaq tuuƣan coldoş dep,
Bizge qarzь bolbos dep,
Ar baqьrƣan it qalmaq,
Qazaqqa salьь bylykty
Korsotty dalaj tylykty.

Qьrƣьzdь koryp qьzьdь,
Qьzьp boji ьsьdь.
Arbaq urƣan qalmaqtan,
Arьbьp ketti bizniŋ.
Takeber qьlƣan adamdьŋ,
Egerde işi oŋan emes;
Ezelde çolь aolen emes.
Coŋ atasь Abьlaj,
Talastarь Sarьmnьn,
Ceceninen çeŋilgen.
Keşten sorƣan çьqьlьp,
Kozgo salqьn koryngon,
Qьrƣьzdan sozgo çьqьldьŋ,
Korgonyŋniŋ dep ajtqan.
Qan Abьlaj toroŋor,
Olgonyŋ uşul dep ajtqan.
Yjyne qajtьp barƣandar,
Abьlaj koçkon çalƣandan.
Qan Sadьrdь oltyryp,
Qьrƣьzdan qarƣьş alƣandьŋ.
Başьnan bergen babasьn,
Bajaadьn mьnьŋ camasьn.
Qudaj berse tilekti

Başarbьz munun sanaasьn,
Ŋarbьz aşьr qor qьlьp,
Abьlaj qandьn balasьn?"
Qьrqьzdьn barь curaŋar,
Barьsь bij'lap zьrqaşar.
Aq boz bee sojuşup,
Azьr tyloo calьşьp,
Ŋaqanьn ğaj'ьşьp.
Uşul sozdy uqqanda,
Bala aьlьp turqanda.
Medet Dalaaker aitat:
Kep aitqanda dep aitat;
"Kөpmyŋdөp qaraptursa emes,
Azьrьn elde çoodorbqan emes.
Qoro talaq Kenenqan,
Bizden baatьrdьn ıbqatь emes.
Şanqaraç aittь taştadь,
[illegible];
Abьlaj bizge qas qьlqan,
Qoşunun tyzop maş qьlqan.
Tybynөn bizdi imergen,
Maamьt degen balasь.
Bizge qoşunun çi bergen,

Edige bolʁon baʒcьsь,
Kөp qoзuмnan baʒtaʁan;
Tekeвer qьlьp ʒaʒpaʁan,
Wajzaʁa tuusun aʒ taʁan.
Tүвүnөn ojлop kүtүngөn,
Aлзen menen Saʁuumu,
Talastan caap вүtүrgөn.
Qьlapat ςoq mol menen,
Aьrq miŋ qoзuмnaq menen.
Edige kelip esirgen,
Ketken ςoq menin esimden.
Sajram Suunun вojuнda,
Galpь qьrʁьz ςamdalьp,
Qaraʁьn alьp ʒaʒdanьp,
[illegible]
Tozup turʁan qamdanьp.
Boz arʁьmaq mingeni,
Aq вarpaʒa kijgeni.
Aŋgemeni arвьtьp,
Alaьn вүtүn darвьtьp.
Edige kelip веtteʒip,
Bizdin qьrʁьz baatьrь, — mergenderdin barasь,
Qaςqan emes cetteʒip. — mьltьq tarьn oz toʒup,

Qanьz unuŋ bolbajtdьr,
Aq kijizge salьzьr,
Aq boz bee salьzьr.
Qan kotorgon Tajlaqtь,
Kotorup cьqqan bajraqtь.
Mergennin barь aamdarьr,
Mьltьqtarьn oqtozur,

Qarap turgan toqtozur.
Qьrьcьzdьn aytun qozunnu,
On miŋce cerjy boluptur.
Qabarьn ujup qaraqtьn,
Talaana yetpyn aonuptur.
Arььmaarьn qarььtьr,
Aŋgemesin arььtьr.
Ezigelp caqьrьr,
Ene taraq qьrьrьzdar,
Qacpaarьn dep baqьrьr.
Aitqan kebim tьŋna dep,
Olcomnunmajьr qьlba dep.
Yele catqan kezinde,
Aajtatь mol ezynde.
Coŋ baraŋьn sundurup,

mergender çajbp tastaaran.
Eregişte mergender,
Bir atqaanda çar-baaran.
Qalaj çьгььz ozondo,
Çoo qacь dep baarьгьр,
Kop qazaqtь çapьгьр.
Sur kijik atьn euratьр,
Too meltetar tarsьldap,
Baзьnan tyrtyn bularьр.
Qazaqtь qaraj qaacьгьр,
Qalьң qolon çapьгьр.
Qazaq toqtop turbastan,
Ec bir qajrat qьlbastan.
Qabьlanьa urunыр,
Qacьр qalaan aurulыр.
Bytyn aьrьrьz baldarь,
Sajьр salгan qazaqtь,
Balaj salгan azaptь.
Jeerlyg gigit kylyk at,
Ijmen begen azamat.
Batьр qalгan olçoo,
Azьmьn dzarьtьn ojlobo.
Cьг cьqarbaj olço alьр,

Maqtanьp qalƣan el biz.
Aƣa tuuƣan iniler,
Ajtqan sөzym biliŋer.
Aj bьn bastan ƶazƣan baj,
Bul sonuŋa kiriŋer?!
Ƶeŋin tynyn cek qьlьp,
Qazaqtь bytyn syryŋ ♦ ?
Bar aolsoŋor ajtьŋar,
Qarƶьlьq qьlam kiniŋer?!
Medet ƣatqa munu ajttь.
Bel otmokto belgisi bar,
Eraльнь atqan ƶeri,
Ediger din ƶatqan ƶeri degen,
Eki belgilyy ƶer bar" — de
El sьrtьnan ajtьp turdu, qara sөz.
Өzynco kezeŋ qurdu.
Tulpar minip tuu aştap,
Kim qoşundu baştaar eken?
Sarbaqьştan Ormon,
Buɣudan Balbaj,
Soltodon Ƶantaraq,
Sajaqtan Medet cьƣar beken dep
el qorcurap, ojlonup turuşdu.

Ormon søz baştap:

„Sarbagьş, bugu, Solto, Sajaq tyşky atabьz bir turgan, oşonduqtan bul qoldu barьbьzga qalьs turgan Aqьbek baatьr başqarsьn" dep. Ormon ajtat: Qoldu Aqьbek başqarьp, turmalьp sьnat, el Ormon bijlep qalsьn dep ojlop qalьşat. Sьqqan qoşun Lenin suusuna ejin barьp qьrabьz-dep, sьrьşat. Qazaq qaçьp ketet. Qaçqan eldi artьnan quugan menen ular barьp, qamьnьp alьşьt. Qajta keteli deşt. Aqьbek "tortooş tort çyz kişi bergile tьn-sьlьq kelgenden kijin, barьp bir çerinen çьlqь tijip kelejin" deşt. Ormon "barba"- deşt Aqьbek, "Meni sen çon ele, çьldьz dep qoşunga başьn qьlgan turbajsьn ba" degende Aqьba Ormon Qambol degen kyjyk atьn tartьp qьlьp, qajra kelip ekoo qudalaşat. Uşunu menen qarьsьrdьn çьjnalgan qol tarap ketişet. 630 znak

VI

Kyrpyk menen Samaq barьp, Ƶooruqtu öltyrgöny.

Ööƶ ubaqtьnda Çamanqaranь caqьrtьp alьp,
Kenesarь öltyrөt. Ƶooruq araqьlьn.
Çaz, çaj ötkön ucurda Çamanqaranьn
aqasь Soŋqoƶ baatьr kyz ubaqtьnda çabdьq-
tarьnьn barь menen dajardanьp çonop çatat.
Qajda barasьz dese, Soltodon erkek adam
tuulbaptьr, Ƶooruqtun ajlьna barьp ölöjyn
dep çatam dejt. Kyrpyk çana qьrqьzdьn
baatьrlarьnan öz ajlьndaqь Soŋqoƶdu toqtotup,
qamьnьƶьp, çyz kiƶi bolup, çaraq çabdьqьn
dajardanьp Ƶooruqqa çönöjt. Soŋqoƶdu
bir nece çoldoştoru menen çolqo qojup,
bir nece baatьrь qazaqtьn ajlьn aralap,
Kojcuqtoryn selde qalьp, qoƶo [illegible] boluƶup kolgon
el qoƶoƶup turat Ƶooruqtun ajlь qajda dep, surap barьƶat.
Barsa, Ƶooruq çaŋьdan köcyp, qonup çatqan
ucuru bolot. Oşol çerden ele dool basьn
urup, Ƶooruqtun çılqьsьn tijip çönöjt.
Çьlqьnь ajdap çiberip, Kyrpyk baatьr,
Samaq 20 çaşta bala çana başqa baatьrlar

Çolun tosup qalat. Ajaldarь ƶoorundu barba dejt. Ana bolboj qoj torunu alьp keldep baqьrьp, ƶaraqьn bajlanьp, ƶaj'daq at minip çьqat. Kelgiçe ƶooruq kelbejt deƶojt dep, Kuyruk okuyup turat.

Это знак

Kuyruk, Samaq çol tozup,
Qarap turƣan kezinde.
Er bolso, ƶooruq keler dep,
Samap turƣan kezinde.
Mingeni bundan qoj toru,
Maldan başqa çoj toru.
Baatьr bolsoŋ turƣun dep,
Majdandь ьrat ap qalƣьn dep.
Urdap çьlqь alьbaƣьn,
Ujat bolup qalbaƣьn.
Qaraƣaj najza majьşьp,
Qaƣaj turup saişьp.
Erlik menen alƣьn dep,
Eregiş qьlьp saişьp,
Teŋdik menen alƣьn dep.
Aƣaƣьm qazaq alat dep,
Maƣa eeniŋ menen çaŋaş dep.

Atьm baatьr ǯooruq dep,
Qьrqьzьra salqan doorug dep.
Qojrataппьn barьŋdь,
Ceniŋ menen oolug dep.
Kenensarь qanьm bar,
Miŋ kişilik alьm bar.
Cьndap kirsem qьrqьzdь,
Cьmьn cerdej ojlojmun.
Miŋ bolsoda ǯanьŋdьn,
Birda birin qojbojmun.
Ajaqьrьp ǯoorug barganda,
Ajqajьn ura salganda,
Tozup turgan er Kьrpьk,
Qacьrьp najza tьqьttь.
Tebetej salgan kemedej,
Tegeretip ьrьttь.
Qojtorunu qubalap,
Kьrpьk baatьr ǯonody.
Darь Kьrpьk baatьrdьn,
Tolup ǯasat onoru.
ǯoorug qacьp entelep,
ǯonop ǯьгьр qalьptьr.
Qacьp qalgan ǯoorugqa,

Samaq najza salьptьr.

Qacьrьp najza salqanda,
Najzanьn ɵtkyr qurcunan,
Boorunan sajqan najzazь,
Teşip cьqtь sьrtьnan.
Ƶooruq mintip ɵlgɵny,
Ɵlgɵnyn qaraq kɵrgɵny.
Ǥalpь qaraq burqurap,
Ǥabalьp tyştу curqurap.
Ojbojun ajtьp ɵkyryp,
Ɵlgɵnyn kɵryp ɵkyryp.
Basьp qaldь ƶooruqtu,
Barьsь ojlap doorugtu.
Kyrpyk, Samaq baatьrlar,
Er ƶooruqtu ǥajladь.
Esirip turqan kerinde,
Ooj torunu qarmadь.
Cuaul qoştop alьƶьp,
Eki baatьr ǥarьƶьp.
Kediƶdi alьp keldik dep,
Er Cьƶƶьƶqa barьƶьp.
Emi kedim qandь dep,
Catьrarran kop ƶьlab,

Ajdap ƶolƣo salьşьp.
Alƣan ƶьlƣь kөp boldu,
Adam ajtsьn kөp boldu.
Barƣan el qajttь ƶajьna,
Kegin alьp qazaqtan.
Kelip turƣan zamanda,
Qutulup qaldь azaptan.
Ƶooruq baatьr ɵdɵj dep,
Ƶalpь ƶurtqa uquldu.
Kenensarь uqqanda,
Ƶazьrtьp keƶeş quruldu.
Qьrƣьz senin barьꞑdь,
Baladan tartьp qarьꞑdь
Aq bojmun tirүү ƶanьꞑdь,
Uruzarmьn zarьꞑdь.
Baştaƣьdan Kenenqan,
Qabarsьqtar qumsarьp,
Ƶooruq ɵdɵj degende,
Turalbadь tьnçalьp.

Qoruƣutun alƣan qabarьn uƣup
Kenensarь, Noruzbajlar abdan
qajƣattarьna kelişip, ajlasьn
tabьşpaj qalьşat. Çyjdyn bojun-
daƣь ƶatqan qьrƣьzdьn çetin
Soltonun çaap kelyydө baatьr-
larьn ƶiberet.
Solto elinin Tonaalь baatьrь
Çyjdyn bojunda too başqarьp
ƶyrgөn ƶerinen qarmap alьp ça-
qolun-butun kişendep alьp
Kenensarьnьn aldьna alьp barat.
Kenensarь, Tonaalьnь tutqun
qьlьp qьştaj alьp ƶyryp, ƶaz
bolup qoj tuutu bolƣon uçurda
Kenensarь ƶoon top baatьrlarь
menen Tonaalьnь ala ƶөnөjt,
Qьrƣьzdьn bir çoŋ ajьlьn çaap
ketyy yçyn.
Kenensarь baatьrlarь menen
Çyjdyn bojuna kelip ƶatьp, tyn
içinde qьrƣьzdьn ajьlьn bas-

maçьь bolot.

Ƣoldu Tьnaalь baştajt. Tьnaalьƣa Kenenbarь ajtat: "Tьnaalь ьrƣьƶьŋdan bir ƣojunu ajьlan çaptьr" — dep.

Tyn içinde çyjdyn ƣuƣun kelip alьp ƣonajt.

Tьnaalь ojlojt. "Ƣmi kimdin ajьlanьn ystynon çьƣarajьn, ƣoj Tьnaj ƣalpaƣ el neme ele, ɵƶɵƣɵ alьp barajьn" — dep ojlop — taƣi ƣalba kyndyz bolƣo eken dep" ƣunun arь — beri kecip çarƣьtat.

Kenenbarьda ojan ojlop, "ojboj Tьnaalь baştьlьƣaƣ buƶuldaƣoj" dejt.

Tьnaalь "oj ƣanam adaƣьp ƣatam" — dep ajtьp baştьlat.

Azьrkь Frunze şaarьnьn çьƣьş tyştyk ƣarьndaƣь 10 kilometr ƣerdegi ƣetim ƣoodoƣu ƣoj tundulup ƣatƣan ƣalpaƣ

baatьrdьn ojьnьn ystynen taꞑ-
dan ere-sere alьp cьqat.
Qalpaq baatьr toqtoosьz atьƶa ca-
qьp ojьna kirgizedi toqtatьp turat.

VII

Kenen sarь bir top baatorlar menen atlanьp, kelip Qalpaq Ormonbek, Subanbek baatorlarьn oltyryp ketişet.

Kenen qan beker ĵatqan emes,
Calqьnьn salqan,
Qajla meenet menen,
Qьrqьzdan qabar alqan.
Qьrqьzdьn cetinen,
Mal ĵьjnap ĵyrgon,
Tonalьn qajtap alqan.
Qajtaqanь qьrqьzdьn,
Solto uruu
Tonaalь bolqon,
Al Tonaalь
Tegin adam emes;
Ozy baatьr bolqon,
Eline bolqon qorqon.
Kepkin saltьn biles,
Ar tyrdyy sanaa menen,
Kezegin taba ĵyrot.
Qandaj emi qьlsam dep,
Ojuna ala ĵyrot.

Tьnalьm qojnap,
Tamaqьn berip sojlap.
Butuna kişen salьp,
Qьrqьz qalaьnьn,
Qandaj çatqanьnan qabar alьp.
Ablajdьn qьzьl tuusun aştap,
Aŋgemeni baştap.
Bytyn baatьrьn çojop,
Qoluna alьp.
Kenenqan çonop qaldь,
Qoşunu menen çolgo salьp.
Çolgo kirip,
Qoşun çyryp,
Çojun qьlьp çatqan,
Toluq bir miŋ kişi bolup,
Şooruqtun qajrьsь içke tolup.
Sabьr qьlalbaj,
Sandalьp turalbaj.
Elinin çetin çabamdьp,
Esepsiz malьn alamdьp.
Alьsqa ketpesende,
Ala-tooqo çetpesende,
Soltonu sooltup,

Sarbacьƶdь sarьgьr,
Anca mьnca qatьlьr.
Pajdanь taap,
El cetin caap.
Eregiştin saltьn korsotyp,
Emgeke salaj'ьn-dьr
Golgo salьp gygyp qaldь.
Sen Tьnaalь
Gaman bejildi taşta,
Gaqşьlap goldu başta?
Aqьr ol bojm deseꞑ,
Abtьqьp şaşpa?
Kyndөr tyndөr gol gygyp,
Cyjdyn bojuna kөlip qaldь.
Er Tьnaalь qabьrgasь qajьƶьp,
Koƶyƶyno tyjyk,
Qalq ycyn ici kyjyp.
Tyjkydaj gojlop,
Cyjdyn sumun bojlop,
Ar qandaj aqьl ojlop,
Aqqan suunu bojlop.
Goldu carqьdьp,
Aꞑgemeni arbьdьr.

Mьqandьn qara suuzuna,
Qarşь terşi kөcirip,
Beşin ketirip.
Kimdin ajlьnьn ystynon,
Cьqarsam aolor ekendşi,
Sanaa alьp ojna,
Kele şatьp;
We bolso da, qalba,
Taŋ atqanda bolso eken.
Ojuna bul sөzdy aldь,
Taq uşul ucur da,
Kenensarь da sөzgө saldь.
Oj!.. boj.. Tьnaalь,
Şaqьn şolduu arbьtqanday kөrynөyz,
Elinzdi sen ajap,
Bizdi carqьtqanday kөrynөyz.
Basьŋьŋ buzuluucu oj,
Bul şyryşyŋ şaqşь aduronu şoq.
Taqsьr qanьm,
Adaşьp şatam.
Antpese menin,
Ajaar şanьm barbь?
Sizge uşul kezde,

Qarşyьq qьlar alьm barbь?
Tьnaj Qalpaq baatьrdьn ajlь,
Işi qoldu olcop tabalbajğatam-dedi.
Tьnaalь baatьr bikiri mьndaj bolgon.
Qalpaq baatьr er de,
Zajmanь zaj neme de.
Ozy mergen de,
Zajmanь kelgen de.
Ne bolso da bul zalimge,
Qabьlan Qalpaq,
Tirişkiq berer dep,
Taŋ qaşqajьp syryp kelgen kezde,
Asmanьna şarьq tijgen kezde,
Qalpaqtьn ajlьn,
Qaptatьp qoraldь.
Tarsьldatьp mьltьq atьp,
Qarsьldatьp dool qarьp.
Aŋgemeni saldь,
Ajlьdь qurcap qaldь.
Qalpaqtьn qьlgan kezi-bi,
Mьltьq, darь, oq qamdap,
Kenensarь kelet dep,
Qamdanьp turgan.

Ƶaatьr Qalpaq,
~~Doo~~ldun ujuruqatь,
Tartьnbastan qazaq menen,
Qarsьldaşьp atьşьp cьqtь.
Toluq kezeş qurdu,
Ƶaşьke mezgilge cejin,
Qoldu toqtotup turdu.

~~Bir~~ bir nece qazaqtardan qьrьp atьp, oltyrup, aqьrьnda onu tydonup moncoq menen atat:

Oñqo qarap on atьp,
On qazaqtь sulatьp.
Betaldьna beş atьp,
Beş qazaqtь sulatьp.
Betine kelgenin çapьrьp turdu,
Qarşь kelgenin qaçьrьp turdu.
Solqo qarap on atьp,
Soltondordon sulatьp.
Qajratь qabьt qьlьp,
Qaarь menen atьşьp turdu.
Ajabaj atьp,
Qamaqta şatьp.
Oq darь bytty

Qalpaq baatьrdan oƣu tygөnyp ajaƣьnda Kөk monçoq menen atat.

Qazaqtar oƣu tygөngөnyn bilip alaman qojup Qalpaq baatьrdь өltyrөt.

Şabanbek baatьr Kөgөndөgy qozunun içine caşьnьp catqalƣanda өzynyn kiçine balasь ajtьp berip qazaqtarьnda nusqadajt.

"Kenesarь kelip çabuul qojup Şabanbekti өltyryp mal-buldu ketti" dep Ormonbekke ajьlьalƣьnda eken qabar bardь.

Ormonbek baatьr Taştanbektin bolotun qolƣo alьp Kenesarьnьn artьnan Najza qьzьl at menen cөnөp Ujdun tunduk өjyzyndөgy tooƣo cetkende qьjqьrьq salьp ajttь:

„Qan bolsoŋ qacpa, qara bolsoŋ qac“ — dep.
Kenesarь bul qьjqьrьqtan toq-toptulat.
Ormonbek alamanьnan balat.
Qamanap turğan Kenesarь qandoonun ojdoloğundo bolup qalьp Ormonbekti maŋdajqa caap qojot.
Ormonbek baatьr qansьrap qatьp oşo jerde ølym bolot.

Alınca tytty.
Qanındagı cac moncogunanaldı,
Dugmotko saldı.
Moncoq menen,
Mojun berbej torup turdu.
A çalı ʒetken Qalpaqtın,
Aq moncogu tygondy.
Kyryy byrkon Qalpaqtın,
Kok moncogu tygondy.
Oqdarı tygodonyn ailip,
Basa kirip,
Qalpaqtı ʒajrap saldı,
Qalabna bylyk saldı.
Qarına mylkyn,
Talap qolgo aldı.
ʒanında ʒaqın,
Taştanbek tin baldarı,
Ormonbek, Subanbekke bardı.
Qalpaqdın ajılında,
ʒançalı sorup,
Bajlangan qorunun iciŋe barıp,
Subanbek ʒaşınıp qaldı.
Subanbek tin çaş balasınan

Ataŋ qajda ketti dep,
Qazaqtar surap qaldь.
Aqьlь çoq çaş bala,
Atam mьnda çatat dep,
Ajta saldь.
Getelep sьqьp,
Suban bekti öltyryp,
Bar malьn alьp,
Qajra tartьp çolqo saldь.
Suban bek öldy dep,
Kenensarь keldi dep,
Ormon bekke qabar bardь.
Kyjyp ketken Ormon bek,
Taştan bektin Bolotun qoluna alьp,
Najza qьzьl atьn minip;
Kenensarьnьn artьnan çolqo saldь.
Al aŋdьsa,
Çyj dyjn suuzun kecip.
Qaşatqa sьqqanda,
Kenensarьnьn artьnan,
Ormon bek qunup getti.
Qan eelsoŋ qaap,
Qajradьŋdan çaşpa.

Qara bolsoꞑ qac;
Atьnьn başьn burdu,
Kenensarь toqtop turdu.
Ormanbek astьrtan şiltep,
Qьlьcь ʒetpej qaldь.
Qamьnьp turƣan Kenensarь,
Ormanbekti başqa saptь,
Qansьrap ʒatьp qaldь.
Aqьrь Ormanbek öldy,
Bunda da aʒal keldi.
Bul saparda qьrƣьzdь,
Kenensarь ʒeꞑdi.
Urьs odan şьq keldi,
Taꞑ atarda aldьnda.
Er Qalpaqoꞑ öldy dьr,
Er Ʒantajƣa til keldi.
Bulaꞑ aldь muntьn,
Ʒulanp alьb saqalьn.
At qujruqu bulaj ьp,
Taꞑ atarda aldьnda.
Er Ʒantajdьn qorьtьn,
Conycьn başь qulajьp.
Aqa salьb şyqandy,

Açalь ƶetken Qalpaqtьn;
Kok moncoƣu tyƶondy.
Toodo ƶalas ƶygondy,
Açalь ƶetken Qalpaqtьn,
Moncoƣu mununu tyƶondy.
Açal ƶetip kyn bytyp,
Qalpaq oldy ƶalƣandan.
Az azƣene ajtьlab,
Ajtьlьp nusqa qalƣandan.
Ormonbek menen Subanbek
Eki tujƣunu ƶonoody,
Ajtqan menen pajda ƶoq,
Olgondor qajtьp kelebi.

VIII Ƶarqьs ajtuuta qalpaq olot. Ƶ.. oşdo zartarda Kenensarь qol menen kelet.

Kenensarь qazaqtan kop qol ƣьjьp — qьrƣьzdь qaraj attanƣanь.

Az ƣana emes mal menen,
Altь san qara qol menen,
Qьrƣьzƣa qьrƣьn salam dep,
Ƶonop ƶalas ƶol menen.
Qazaqtan qarьn ƣьjnatьp,
Qanca ƶandь ƶьjnatьp.

Qьrƣьzdь ojron qьlam dep,
Qьz-qatьnьn ьjlatьp,
Ƶajloo qarƣoƣo tolƣon kez,
Mal semirip boloƣon kez.
Atpaj qьrƣьz baldarь,
Ala tooƣo qonƣon kez.
Qьrƣьzƣa qorƣon salam dep,
Arbьn qoşunun baram dep,
Qьz-qatьndan olçoƣo,
Qьjlasьn tandap alam dep.
Qьrƣьz dep ataq qaldьrbaj,
Tuqumun qojboj qьram dep.
Ala tooƣa çabuulap,
Өzym barьp turam dep.
Qatьndarьn tul qьlam,
Erkekterin qul qьlam.
Bytyn qazaq attan dep,
Bul sөzymdy çatqa al dep.
Baatьr çigit kylyk at,
Men baram dep çattan dep.
Baatьrlar barьŋ çajlan dep,
Baram dep kөŋylyŋ çajlan dep.
Arbьn mal bajlap alƣanƣa

Argan-çibiŋ bajlan dep.
Urojacь erken çalba dep,
Çaralьqьmdь qazma dep.
Qarь olçoodon qur qalьp,
Erteŋ sөzүŋ tanba dep.
Qьzьl çeken aq tүpөk,
Baatьrlar barsьn majdanga.
Qьzьl çooluq aq çooluq,
Qatьndar barsьn majdanga.
Abьlaj qamdьn urujunan,
Aьrq tөrөnү qoşçu alьp,
Çuburtmaldьn elinen,
Hojbajdь başçь alьp,
Erçan, Sarьgan tөrөlөr,
Darqa Bajzaq, Noorwz baj.
Çapar tөrө babasь,
Arunu da qoşup alьptьr.
Qalьŋ qazaq çurtuna,
Qaparьn qatuu salьptьr.
Sarataŋ çajdьn өzүndө,
Qalqьn çьjnap alьptьr.
Qalqьn çьjnap kүtүnүp,
Saram çalьn bүtүrүp

Sar qazaqьn saŋsьtьp,
Ajdap Kenen ƣonody.
Barbajmьn degen ƣamalardь,
Bajlap Kenen ƣonody
Erkek, ajal aralaƶ,
Tuƣьlƣan tumen qol boldu,
Az emes arьsьn mol boldu.
Qulundarьn ersitip,
Bes miŋgeni daqь bar.
Tuƶuk ƶastьp zar ьjlap,
Jüz miŋgeni daqь bar.
Qan cadqьrdь baram dep,
Qalьŋ olƣo alam dep,
Qol bajlanьp qor bolup,
Ƣol ƣurƣony daqь bar.
Qatьn erkek aralaƶ,
Birine biri qarabas;
Abьlajdьn qьzьl tuu,
Atmandatьp aƶtaptьr,
Askerim arьsьn boldu dep,
Kenen qan qolum baƶtaptьr.
Najzanьn uщ qьlqьlap,
Ƣьlьjo tuƶtu ƶьlqьdar.

Men Abьlaj qandan kelem dep,
Askerim arьвьn kenen dep.
Qьrƣьzdan tuqum qaltьrbaj,
Qьjratьp taştap kelem dep.
Özmonun ƶon qolam dep,
Ala tooƣo men barьp,
Ordo salьp ƶuram dep.
Körk körsötöm duşmanƣa,
Arьвьn qoşuun qol menen,
Qatьn, erkek aralaş,
Tyzylgon qoşun mol menen.
Dep-qan toosunan at tanьp,
Qadqьna ƶenen maytanьp,
Gelpildegen tuu menen,
Ger majьşqan qol menen.
Yky baştuu tuu menen,
Ypsyꞑ kijgen er menen.
Asaba çeber zalqьldap,
Ajbalta mьltьq ƶaltьldap.
Carajna töşkö çaptaşьp
Qaqьrьçьn qolƣo çaptaşьp.
Abьlaj qandan ƶenendi,
Atьraj ƶurtu maytaşьp.

Qarmagan qyzyl tili,
Qaraqtan bary bir-sini.
Kejinki aryn Kenendin,
Qalgan işi mynabu.
Asyly qazaq dejbiz,
Kej merkide dejbiz,
Merkidegi Botpajdan,
Supataj, Andaş dejbiz.
Menin, okumumdu qylbajt dep,
Qolumdu tokup turbajt dep.
Menin qarylgymdy qylbajt dep,
Dajar bolup turbajt dep.
Supataj menen Andaşty,
Qaaryna aldy Kenen qan.
Oşon Kenen qazap qylganda,
Qarap turdu neçen qan.
Emi Supataj menen Andaştyn,
Qylyp çyrgan ebi bar,
Qanqarar menen syjlөşүp,
Qajlanyp çyrgan kebi bar.
Bul Kenen qan pajda qylbajt dep,
Munun alkynda işi tynbajt dep,
Uşundaj boluştu,

Ubaada sözgö turbajt elep.
Ğangarar menen ğajlašyp,
Ubaada sözyn bajlašyp.
Bekilgen sözy bašynda,
Beren Andaš, Supataj,
Ğangačaryn qašynda,
Bajtaq kelip Ormongo,
Anda bologon ğeri bar.
Ubaada sözyn bekitip,
Ajtyp ğyrgon kebi bar.
Kenensary kyjkyrop,
Galpy qazaq syrtynan,
Aldap ğyrgon demi bar.
Kenensary kelgende,
Baatyr, Andaš, Supataj,
Kelgenin anyq körgöndö.
Eŋ ulugu Kenen ğan,
Ajdap kelgen qašynga,
Urušaar, erkek neken ğan.
Ormonugo kelip tyn tijip,
Supataj menen Andašty,
Aaryna alaj keltiriye.
Botpaj senin aaryŋ,

Tɵrgɵ qojboj qanьzdь,
Aьrojkolon murun qajratьp,
Ъnamьn dep ɵc ygyp.
Suzaatoj, Andaq keliꞩti,
Kenen qan menen koryꞩty.
Baꞩ aldьjar taqtoo alьp,
Eŋ kejip qolun beriꞩti.
Qolun sunar Suzaatoj,
Er Moruspaj toroqo.
„Sen toro emessiŋ qarasьŋ,
Asьlьŋ qarangtan tuuqan balasьŋ.
Qaraŋьn qolun albajmьn,
Qoluŋ aram toroqo.
Men - aram qolun albajmьn,
Tart qarasьm qoluŋdu,
Tabarmьn senin ʒoluŋdu.
Koryym aman turqanьmda,
Korsɵtɵr myn sonunda."
Anda Kenen qan kep ajtat;
Kep ajtqanьnda dep ajtat:
„Andaj emes qaraqьm,
Artьn ?ajqap sanaqьn,
Andaqtьn ʒolo ьsьbasьn

Sujpataj qarap turƅasьn":
Nooruzbaj aqa bolojon çoq.
Qilojon sozyn qojojon çoq.
Men aluuca qol emes,
Qolunç aram Sujpataj:
Men çyryq çalemas,
Çolunç aram Sujpataj.
Tart qolunçdu çajtqьn dep,
Bьlçьrqaƣan sozynçdy,
Bauçqa adamƣa ajtqьn dep.
Nooruzbaj tore esi çoli,
Epsiz qolub keñirdi.
Sujpataj anda kep ajtat:
Kep ajtqanda nemi ajtat.
"Kenim çamdьn ozyne,
Aloojar taqsьr dep ajtat.
Qolumdu albaj qojdu dep,
Qapa bolbojьm toromo.
Tunçqan sozdon çaltanьp,
Duşmandьn mizin qajtarьp,
Kozyn korsotyp çatpajba
Atpajlar çalqьna,
Ezyn korsotyp çatpajbь".

Kenen qan turup køp ajtadь:
Keçirimsiz bek ajtadь.
"Ej, Supataj er tındaƣ,
Aoluzdan çyrƣyzadp ajtadь.
Ƣan qalbasьn ƣajьzda,
El qaqbasьn elinde.
Qarbarlar bolopьn sozymo.
Aavalьbьŋ kerek ozymo,
Qama qolьŋ korojyn,
Elindi kostob kozymo."
Kytyntyp turƣan Supataj,
Ƣan qalalarbaj ƣajnadь,
Ƣanqarar menen sozy bar,
Bьtьna qьlcaŋ qolьnadь.
Aaptaƣan qara qol menen,
Aara qurьttaj mal menen,
Tumu tumoƣa uruşyp,
Tulpar minip uruşyp,
Aorьpьrdь qofla myjrьptyp.
Soltanьn barьn yrkytyp.
Talƣandьn ectin talƣalap,
Aacqandarь iistulup,
Qaltьn ecti tutulup.

47

Qolƣa tyşken pendeni,
Qorlap qьlьp otьrƣьzьp.
Dalaj ƶandьn baƶьna,
Ƶabьr ƶapa keltirip.
Bojьnda bar qatandь,
Ecin ƶarьp salƣьzьp,
Ecindegi balanь,
Ecinen suwrьp alƣьzьp.
Soltanь ajdap turƣьzьp,
Baldardь ƶaƣьp otьrƣьzьp,
Keregege ilgizip.
Eƶ-qoƶa menen Qazaqtьn,
Kunbozьn buƶьp ortьtoƶьp.
Qazaqtardьn içinen,
Bir-qatьjlь kьp ajtьp:
„Bьl, tegin kuƶbozь bolƣan ƶoq,
Qabar tujip kijzoben,
Qazaqqa alьp sьqtь içinen.
Azdaqan duşman zor qojbajt.
Ak emi dəpter qazaqtardьn,
Kozƣalaj orьndan
Qorqьz bizdi zor qojbajt
Qorqьzda barьp ketti,

Aldьjar-taqdьь aman soo,
Uşu çerden qajra ketçi:
Bul sөzgө kөnөn bolɣon çoq,
Ojlonɣonu sөzyn qojɣon çoq.
Arqaŋ qaçьp çөrөmөn,
Ordunu çanьm tөnөmөn.
Ataŋ dajьm ala too,
Өrym çөniŋ qalamьn.
Baɣdan çөrөŋ tuuɣanьŋ,
Qajьlьp qajrat qьlɣanьŋ.
Basqan çaanь çooptoɣoj;
Qan Kemin çoun tьnçьŋ.
Sarьm, [illegible] Talastar,
Mussamьrdь bet alьp,
Aabьp sьjtь çan qalbaj.
Bytyn Solto bet alьp,
Bьr kel qaraap bytyndө,
Qarsьoroɣon qamalьp,
Çanapalactьn sөzynөn,
Çamanbь Solto çьɣardь.
Bolokpaj çoodon qaçaŋ,
Borulor çoodon çaşaŋ.
Qaçpaj turup atьştь

Qьzьl qamьra batьşьp,
Qьzыlsьn, şamşь ojunda,
Cijdьn ozan bojunda,
Azanbaj kicip abьşьp,
Qopta bolso Kenendi,
El bolunşaj toq totte.
Moj dobonьn ozuno,
Eki kyn tozuq tortottu.
Eki kyndyn içinde,
Caj şьtpes bedoo at minip,
Selq badana ton kijip,
Bolot şьlso qolunda
Qalьŋ jolda aralap,
Qalaj erdi qojçabьp,
Qajtqь cьrьp Moomьnbaj,
Qьrqьzdan tuqam qojcьmalьp,
Qajtqь cьrьp Moomьnbaj,
Teke-qoomart bьlkьtь,
Sъrtьna tartьp şьlmaqan.
Şetpej qalat qoçьzdan,
Moomьnbajdan qalmaqan.
Uam kicijo qacьrьp,
Qьlьc menen qojçabьp

(Qozьl ooz degen tulpar at)

(Sajaqta Berdibek degen mergen Balban bar degen ba- Zoldaqьn ozymden ozgoro beret, bir kezde bir ozmonun bir qol [illegible] Cagmaq albasqa mingizet, ozmon [illegible] → kelip qojo beret, tьrkyny qorqup qacьp soltonun [illegible] degen elinin icine kelip turup qalat, ozol Berdibek atalat eken).

Qajlap ketet dalajьdь.
Qaršьlьq qьlgan dušmandar qoo,
Qašьp qьlьp qarьjьb.
Teŋ-qoomalъ bundanь,
Qebe qetse qol qьlbajt,
Attanam atьn oq ketpajt.
Dalaj qoldь qьjratьp,
Nooruzbaj nice sooketpejt.
Al-anьqьsa bolbodu,
El icinde bir mergen
Nooruzbajdьn tuulgan,
Bir oqun atьp qьjratta.
Yc buutu menen qetkizbej,
Nooruzbaj qoldo qutuldu.
Qajsanda sozdon kop ajtьp
Atьp kelgen qьzьrdu.
Jana eldeen bunda tajatьp,
Eregiš menen taja tьqьp,
El Bajzaqtьn Ala-ajaq
Buudaj bundan dep ajtьp.
Qarь-qajь qьjьlap,
Qalьŋ qazaq kep ajtьp,
Ajtьp sozdy biloodor.

Berdibek elinen Ololojdegen [illegible] degen mergen atalat.

VIII – Ormon ƣan ölgö – Koldun kuugojtuşu
Ƣoc menen ajtqanyr Söjlöö

Er Noorusbaj torogo,
Ala-ajaqty minsin:
Ala-ajaq, Teke-ƣoomarttaj,
Aşkere bunduqn bolboduu,
Naj doboodo ƣamalyp,
Arun ƣaryn qorojpodu.
Ƣaşoodan keşen kelgende,
Ƣalqajqa qabar bergende.
Tyngojdoƣu Ormonop,
Qabar salƣan Ƣalqajqa.
Kenensary keldi dep,
Ortop kirdi ƣerdi dep,
Bala-caƣa cuƣarbaj,
Basyp qalaby eldi dep.
Bu qabardy ugƣanda,
Orunup Ormon turbaby,
Sarbaƣyş menen buƣudan,
Saryaƣym qoşun ƣyjnady.
Sajaqqa qabar saldyrdy,
Sarbaalardyn barn aldyrdy.
Toqmoldi ƣan Ormon,
Adamdy ajran ƣaldyrdy.
Buƣu, Sajaq kelgenne

Burulup qarap turbadь.
Azəmin ƶurttan arьtьrьp,
Kьrqьj-urunqj tartььp,
Too mьltьq atьp tarsьldap,
Dobuь qaqьp darsьldap,
Gelpildegen tuu menen,
Ƶer ьŋьzьqan ɵl menen,
Toroneldi, Ormon qan,
Kelip qaldь ƶol menen.
Qalmaq aqьn ƶol menen.
Bul qoşunduŋ içinde,
Qarьjasь Qabьqu,
Anqemeni mьna bul;
Toroneldi, Ormon bar,
Tьbьlqьn ƶurtqa qoroqon bar;
Kepke ƶetik ƶaman bar
Botaalь menen Adьl bar,
Umьtaalь, Çoroqon bar.
Moŋoldor sarь Toqtor bar.
Qarabektiŋ Çantaj bar,
Ojondun barь qoşulup,
Qaza qьlar kaapьr kettı olup
Qoŋrattьn erler ɵtünüp.

Qaltmaq aƶun aƶьzьp,
Sen Keminnen barьzьp.
Ɵzennin ƶurttan aƶttьzьp,
Orozbaqqa taprьzьp,
Altьn ooz kernejdi;
Arbaqtьp tarttьzьp.
Surnajьna sun tartьp,
Qan Ormon deje sun tartьp.
Ƶazajьl atьp tarsьldap,
Dobul ƶaqьp ƶarsьldap.
Qazьna ƶoloƶo keliƶip,
Qalььna ƶabap beriƶip.
Ojon Ormon kep ajtьp,
Kep ajtqanda ep ajtьp.
"Altьn ooz kernejdi,
Orozbaj baƶьa" dep ajtьp.
Temelintin suuьrda,
Teminьzcyy ƶerinde.
Maj ooroonun oozunda,
Majdan ƶolun kozunda
Dobuldun unu taptaldap,
Kernej unu barьldap.
Ƶoo toltan unu ƶarsьldap.

Ĝer ĝajьrgan cьm bolup,
Alaa-ĝamьca ölьm bolup;
Kenen ĝamaga uçaldь.
„Oj-pirim aj bul dabьş,
Ĝer ĝajьlьtto aŋdьrap.
Qulaqtardь tuŋdurgan,
Alaa-ĝamьca kuŋdurap.
Kuŋdurgan nesi-ado,
Kenensarь suradь?
Ĝoop berbij ab ĝurde,
Bajtaq ĝorgap turadь.
„Kelgenibis Kenen ĝan,
Caqarь menen caqaştьŋ,
Azьraaq maĝalaj salaştьŋ.
Ĝajanь keleli ĝanьbaan,
Salьqsagьn adьdan.
Munun ĝajanь Ortondoo keldi.
Kermijin bastaap,
Kelbetin cuştan aktьbьp.
Qorqop bajqa sozuma
Qabar aldь oozuna.
Aalam alcaaz ee emes,
Bir karunot oozuna."

Qazaqa qolaun kerngji,
Qan Ormonolun uşuluşu,
Qan Ormon qan kelgice,
Qanca qaet qarap turuluşu.
Aj dep qojqon kişi çoq,
Boldum menen işi çoq.
Asьlsuu, qamьş ojunda,
Ajь sumsunun bojuna,
Kenensarь qazaqtьn,
Kiremin dep tojana.
Bolotbeq, talqan ystyno,
Basa qonolu Ormon qan,
Segizbektin sarasь,
Doolasy qaryap tolqon qan.
Er Bajzaq, Kenensarьqa,
Ormon qanьn maqtaqan,
ajtqan uşu sөzyno,
Oraozь beldoj sөzyno,
Bajzaqtь Kenen kөketip,
Kenensarь kep ajtat:
„Barqьmdь bilbej qalqьrap,
Men turqanda Ormondun,
Maqtajsьn nesin depatat
Qalьm aman turqanda

Ƶanoo ajtqan sөzүŋөү,
Ƶajlagьn Bajƶaq өzүŋdөj.
Aptamatьŋ maq taŋьrə,
Acarьmьn seniŋ kөzүŋdөj.
Atpaj alac qol kelai;
Ajanbaj qozun mal kelai.
Tүjүnşөn ƣalьŋ qol menen,
Tүşүŋkүsa baj netemin,
Tүbүŋə dьrasьr ƶetemin.
Tүrgөmnүŋ sөz menen,
Bajƶaqtь Kenen qostadь.
Ekөө qurtum olbojt dejp,
Saj sөgүn sьzdadь.
Bolotbaj menen talqomda,
Өrnөdөm qolu qozunan.
Aqьmatьm qarьlar,
Aqьl ojlop өzүnөn.
Azamattar ƶajladь,
Ajanbaj konuƣ ƶajladь.
Ojjədьn sөmүn keltirip,
Kөrөŋdu sajƣa bajladь.
Qaalimki sajdьn ozunda,
Qazьq sөmөn qadadь.

Maj dobasynьn ozynda,
Adьlar ajtqan sozynda,
Kelbetьp kelgen Kenen qart,
Sьm şabaltaj miqmьrap,
Attarь samsap şuqьrap,
Adamь sьmsap zьrqьrap.
Tenelikte nazar qojьm,
Baştan ajaq cъrqьrap.
Ojlamьp aqьl taptьrьp,
Er ottu arьsьn şaqtьrьp.
Otьrьn salьp laqьnьm
El şurtьna neşe ajtat:
„Eregişken duşpandьn
Esebin tapqьn" — dep ajtat.
Qeta nejez şaba albajt,
Qajta nemes qutьlbajt.
Dalajdan beri şabьsqan,
Duşpandьn qolьn alьsqan.
Solto, talqan, B o-lokbaj,
Aqja bolьp qalьsqan.
Dastarqanьn mol şajьp,
Sarь qarь qьjma qal

Bьzьy etten mol berdi:
Galьь soltu ulugganan,
Gamajaracıda gol berdi:
Tuyuntuzun bolьonda,
Ör üstü arbьn gaqьrat.
Qolu arban desin degen,
Eslbin mintje taptьrat. 612
Kьmalьz kыzы bolьonda,
Eaz asmanьa orojutьp,
Talaaьa mala tartьrat.
El eslbin aldьrat,
Kolaunda esten tьondьrat.

Qara Söz.

Ala garagadaj arog keldi, bettegen
gagьm gengem Belek keldi: Alpaldar
Cegirtkeldi;
cenik keldi, bir-birine gorik keldi: tolup keldi.
Garmudaj tarmы keldi;
Qumursqudaj qugcu keldi.
Atten tuyuymadьj
Adagine keldi:
Sansьz sajaj keldi;
Angьjandan Basьz keldi;
Ala zoomu ajьp keldi.

Qьrq sanga tolqan qьrqar keldi,
Alajdan, Alьnqojьs keldi,
Ger qajnaqan,
Gergizer keldi,
Gergesi menen Bazьq keldi.
Bolajьp qьrqьz qalapanь qoq,
Altь qaarzalam,
Nojqut keldi.
Gozьal ajaq qaqadь keldi;
Abdьqzada, Fejis keldi.
Auqьjandan Qoolos keldi;
Eldьzdaj Mumdaz keldi,
Qolьmoja tolqan,
Qьrqьz keldi.

IX – Kenensarь berzilip oltyrylgany.

Bul qabarlar sezilip,
Korgo norynyp,
Bajzaqtьn tytqan sozy,
Zьrьy bolup bitinip.
Qasьmь Jumadan Jusayp,
Kenendin Ojuna ar tyrlyy soz tyytyp:
„Oj-pirim Oj!
Bul qьrqьzdan tipti qalbaytekem,
Bazьjamьzda birden tiyiler edi,

Ortamьzda ƣam qaqar
Ƶьraq bar edi.
Noruzbaj seniꞑ ozьꞑьzdьꞑ,
Tuqum-tuьsqaq ƶoq edi:
Sen Noruzbaj qajtsaꞑ qalaj;
Attьn barƣan tarttsaꞑ qalaj;
Elge salam ajtsaꞑ qalaj!"
Dep-Keneꞑgan Noruzbajƣa
ajtьp ottь.
Noruzbaj aqьn bolьpьnьƣaq
"Aqьlь bir ƶas otьr,
Ajtqanьꞑьz bekar.
Qalьmƣa talap alaqь,
Qьrqьz neter.
Meniꞑ ketkenim ujat.
Ujat soz qajdan ꞩьjat."
Dep-Noruzbaj bolьp ƶoja:
Aqьrь iшinen buzulьpa,
Tuьnь qaslьqpa,
Keneꞑgen Otamonaƣa,
Eki elшi ƶiberdi:
"Ewrt bolьꞑьzlь" - dep.
Ajьl oz otaƣ qonьldьp.

Qopboj baatьr menen
Erƣan toronu ƶiberet.
Ormonƣanьna elcige ƶiberdi:
Qopboj, Erƣan,
Ormon ƣanьna elcige keldi.
Kelgen ƶerde turbaştan,
Başqa sөzdy urbaştan,
Elcilik sөzyn ajta baştadь:
"Baatьr Ormon ƣanьm!
Aman bolsun ƶanьŋ.
Qan Kenen bizdi ƶiberdi,
Urmat qьlьp siberdi.
Bir baş, bir taş bololu dejt,
Ajьl aralaş, qoj qoroloş qonolu dejt.
Uruş, soquştu qojolu" dejt.
Arabaj baatьr,
Erƣan toro ajtьp ottu.
Bul sөzyno, Ormon baatьr,
Qulaq salƣanь ƶoq,
Qabьl alƣanь ƶoq.
Ormon baatьr son acuusu kelip ƶyy
Qorqoƣna qarap kep ajttь;
Ƶardьqcь bek ajttь.

Qara sөz

Sөz tөna ajlanьp turƣan kezi.

"Uşu kelgen tort qazaqtь,
Bycь, kyldыrgorыno,
Ec biriŋ tijbeŋer?
Eger, kim tije turƣan bolso,
Malь-başьn talaanƣa ketirem.
Erteŋ şaşke mezgilde,
Bytyn barьn,
Oz aolum menen,
Qamcьƣa ceŋep,
bolup berem.
Uquŋar! Ujat bolup qalbaŋar?" — dep.
Bul sozdy uqup,
Aqabaj, Ezgan
Qajtьp keldi.
Ormondun bar syjlogon ajtьp keldi.
"Aldajar qanьm,
Aman bolsun şanьŋ.
Ormon oŋoj şoo emes eken,
Biz omurcu too emes eken.
Syry ajbattuu eken,
Sozy qajrattuu eken.
Kijmi qьsqa eken,
Wajzasь buqta eken.

Qara soz!

Çaraƣь køp eken,
Çajnap çatqan qolƣo
Çalƣьz Ormondun,
Ajtqan sozy ep eken.
Çurt ekendep bizdi,
Esine alьp bajqaƣan çoq,
Eli tuş-tuş taraptan kelip çatьr,
Çardьƣana konup çatьr.
Qazaqtьn sьrtьnan,
Qalqьna bolup berip çatьr.
Anьn neesin ajtabьz,
Birder ajtarƣa soz qalƣanь çoq.
Aldajar taqsьr,
Ozyŋyz bilişiz” dedi.
Bul sozdy uqup,
Kenen ajtatь” Dьrbaj baatьr,
Erçan toro daƣь barьbar?
Qandьn suraƣanьn qan,
Eoo bolƣo-da beret degen,
Ygersen berki narq bar.
Çalƣьz balam,
Çapar torony,
Çol berip, çoldoştoru menen çьƣarьp çibersin.

Aqabaj, Erƣan,
Osmon qanoƣa ƣana bardь.
Kenen qandьn bul sozyn,
Oşol bojdon ajta saldь.
„Ekinci elci keldik,
Kenen qandьn ƣalьrьz balasь,
Ƣapar toroƣo,
Ƣol acьp bersensiz?
Bul aman eline qajtsa”– dep,
Sizden tilep keldik”
ozmon”Qajtsa, qajtsьn!
Talqan ƣarьna ajtьnƣar?
Oşol ƣaqtan ƣol bersin”– dedi.
Altь ƣoldoşu menen,
Ƣapar toro, Talqandь aralap,
Boşop ketti.
Bul sozgo,
Botpaj, Supataj, Andaƣ,
Kytynyp turƣan,
Başьnda ƣanqarac menen ubadasь bar.
„Aman qalcu Abьlaj qandьn tuqumunan?
olycy bizbi”– dep.
Botpaj urunu turuƣar,

At qujrugun şyjyzor?
Supataj, Andaş,
Eli menen soltonu aralap,
Çonop ketti.

Ormondun elinealьnƣan çarlьƣь:

» Çalpь qьrƣьz turbadeli,
Çardьƣьnьkeki qьlbadeli.
Sar ozon agjun sьrdedi, 62
Nьjazbektin çoꞑ Ormon;
Qьzь talaq qazaqtь,
Qamçьƣa çenep qьrdedi.
Çalpь qьrƣьz attanьp,
Çoo qaçtь dep çattanьp.
Qamap alьp qazaqtь,
Qazaqqa saldь azaptь.
Najzanьn uçun sabьştь,
Adamdьn başь qarьştь.
Çelek tuular bolupboj,
Çerdin beti körynboj.
Aj baltalar çoqusun,
Ojup kirdi erender,
Bet alƣanьn qajratьp,
Sojup kirdi erender.

Qьlьc menen baştarьn,
Alьp kirdi erender.
Qьjamattь torogo,
Salьp kirdi erender.
Cogмor menen salьşьp,
Coaudan qandь aqьzьp.
Najza menen mьlqьtьp,
Tepcij sajьp orьtьp.
Al aŋьsca kyn battь,
Duşmandьgьn bilbesten,
On soz ajtsa kirbesten.
Qacьp qalqan qaraqtar,
Tьnaaldan kop surajt,
Gol qajaqta?-dep-surajt.
Tьnaalь alarga on soz ajtabь,
Erkişinin konylyndon kek qajtabь?
Cyjdy bojlotup, Qara soz.
Mьqandьn qarasuusuna,
Qaptaltьp alьp kelet.
Gol mьna dep korsotyp ~~erip~~ Tьnaalь qaltpaalat.
Qaraqtan suuqa attarь menen tyşyp, ez kop,
qьrьlat.
Gol duzuluş qacarda kenenbarь ajtat:
„Aqake meni taştajbьzbь"—dep.

1000

Aqabajcytat: „ojundaj oj korko torugactь
tajtorcacam, toz kenan tojamattan korувоq—
Aqabaj-baatьr qьrqьzdь aralaj qacьp, keminindi
kordoj barьp, baştekti açьp, ayteli, qolu, qoşu
menen angan qutulup ketet.
Kenensarь Qara-Qonuz, Mickeni kozdoj qacь
Ormonbek, Subanbektin çьlqьcьna ucurap.
Sumbattuu kişi,
Buaar başajьdan kojnogu bar eken.
Siz kim bolosuz dep, çьlqьcьlar suradь.
Sorьn çaşьrbaj Kenenqanьmьn dep cьnьn ajtat.
Men meni qolno salьŋar,
Qaalaganьŋar ca kop dujno alьŋar? deдi:
Bul çolu Ormonbek, Subanbektin çьlqьcьl
çьlqьcьlar Kenenqandь bajlap alьp, Ormonqa
alьp ketet. Çyzyn korsotpoj çaaşь barьp
turgula dejt Ormon.
Ertesi taŋ atqanda qazaqtardьn qolno
konun, attarьn, çaptьqtarьn ojdon
çьjьp çurugşot. Kop qazaqtь qolno tyşy—
Bir qazaqtь cecej qarmap ucu
rьp kele çatsa, qoldon bir çaş qazaq taştь
tybyjnon (cunzanr) çerden cocup cara qalьp
torom emne qьlьp çyrosun dep baq
çiberet. Al Nooruz baj eken.

ol çerden Noorwzbaj ekenin taanьp,
ьjlap. Kişendep alat. Oşol ƶerde Erçan
torodo qolgo tyşkon.
Kenensarь [illegible] oltyrgon kişilerinin tuuǥandarь
Ornon qandan qazaqtьn baatorlarьn
bizge bergile, ozybyz oltyrobyz dejt.
Ornon ozyny kenęşi aman esen [illegible]
Kenensarьnь eli ozdoryn attap tonolp
dostoşup ketirejin, orustu bizge keltirbej
tosot degen ojdu ojlogon.
Uşunu menen qьrgьz eki tarap qolot.
Noorwzbajdan emne armanьŋ bar dese?
Dyjnodo ec armanьm ƶoq, soodagerden
qьrq toomun ƶygyn tyşyryp aldьm ele
oşonu acqanьm ƶoq ƶana bir sulun qьz bar
ele oşogo nike qьjьrganьm ƶoq dejt. Kenensarьnь
Tyrmyk seni aman ketirbeli dejt qьrgьzdar.
Tilin tartpaj qьrgьzdьn qonunan tilep
ec bir sez bejt. Aqьrьnda Kenensarьnь solto,
Noorwzbajdь Tьnaj urnatarь alьp, Erçandь
Sarbaqьş urunusu alat. ucoon tez oltyrot.

Kenensarьnьn ƶyzyynyn ƶarьmь maj eken.
ƶalь bar eken.
Noorwzbajdьn ƶyzyny bir ƶarьmьƶ oq bulup maj bolup,
ortosun oradon cijdej qara qьlь bar eken.

au

gitepu qьnzatda bul Ęaş ken qojo berelidget, 96

Noorьzbaj ajtatь ołtyrsoq men baramьn [illegible]

[illegible]

Boriqan, qьrqьzga kelip baş ęojьşь

Birin-serin qacьp qutulьp barьan qazaqtar Kenensa-
Noorьzbajdьn qolьno tyşkenyn Kenensarьnьn qar-
Boriqanga ajtьp barad.

Qacqandarь qajtьp bardь,
Korgon bilgenin ajtьp bardь.
Qьrqьz bizdi ęezdi,
Qьjla qazaq ołdy.
Kenenqan, Noorьzbaj, Erçan,
Ornonbajdьn qolьna tyşty.
Bul qabardь uqqan soŋ,
Qarьndaşь Boriqan,
Qalqan qalabьn çьjnap,
Tiryy qalqanьn qolubuzqa alalьq.
Ołgonyŋyn qabarьn uqalьq.
Qalqan ęandь,
Satьmqa salьp,
Annan bьqarьp alalьq dep Boriqan
elinen kop kişi alьp, Ornonqanga
tarbuuqa kelip qaldь. Başьndarьn
qazaq elin tartuu, dyjnodon ajtqan
orundatam. Ozym ajal bolsomda
dep tilenip kelet.

Noorьzbaj birdatilin tartpaj qьrqьzdardь ałdanьp turat.
ołorь menen: qьrqьzdar Kenensarьnь ołtyrypty ... Noorьzbajga ołtyrdyq dep

altygьsьn çьbaqьn, 97 1) bul sөzyn uçun: „Altь-
Kenen çandaj çьbajtьn” — dep. Çьzdap alat yçot,

Ozmondun saltanatьn kөryp, Bopijac...ьn qalьp,
ɤzыnы menen qantip uruştu ekendigin ojlojt.

Sөzgө aulaq salbaj,
Adamdьn tilin albaj.
Bekor qatьlqan eken ~~tөrө~~ tөrөlөrym.
Qan qoluna qan tyşsө,
Qandьn çyzyn kөrsө,
Qazaq, qьrgьz saltьnda,
Qanga olym çoq degen.
Satuuga salьp,
waraqьn ~~berip~~.
Aman-esen alьp qajtarmьn degen,
Talap menen barqan.
Bopijaan barganca,
Tөrөlөrdy çajlap salqan.
Bul qabardь uqqandьq
Bopijaan Ozmon qanga,
Sөz ajtьp qalьь.
Olgөn çan olyp tyr,
Qalqan çandar qalьptьr.
Qalqan çandь qarqьbaj,
Baş çыjunga bolor beken
dep surap qalьь.

Noorузbaj bul kezde 25 ʒaşta bolot.

Ormon qan anьn sozyno,
Cьn pejli menen ʒoop berdi.
Men qazaqqa barqanьm ʒoq,
Qalьn talap alqanьm ʒoq.
Torolorun ozy kelip, ozy oldy.
Oz olgon ʒanьna men qoremesmin
Qьrqьzqa abьan saldь,
Qajba ʒandь qьrьp saldь.
Ajaldьq qьlba,
Sozynoy tьzda?
Sozynoyn saltьn,
Tekʒerip ʒьnda.
Olgon qьrqьzqa,
Toluqtap turup, qunundu ber?
Narqьm kesilyy,
Tiryy qalqan qazaqtь,
Satuuqa salamtunumdu ber?
Ormon qan tumajtop otty.
Boryqan tunu qabьl aldь.
Ormon olgondorynyn qunun aldь,
Tiryy qalqan qazaqtь satuuqa salьp,
Altьmьʒ ʒьlqьdan ajьp aldь.
Boryqan erlerinin soodun ʒejip aldь

Qolgo tyşkon, ajal, qьzdьn qaalaganь qalsьn,
turbajm dese ketsin ozdory bilsin dedi.
Qьrgьrga kelip,
Koony qajlanьp.
Wikege bajlanьp qalganlarь,
Bir necesi turup qalь.
Ozynyn eli, aalasьn syjgony,
Salnnga salьnьp,
Borijdan menen qalganna qajtь
Tekeliktin sezirindegi dobonyn aь ozo/
Qazaqtьn kop qьrьlьp majlanganьnan
atarь majdoba dep qalь.

Qadimden qazaq, qorgьz tьnc turuan ele,
Kenen qandьn atasь Abьlaj qan,
Qoşun qurup,
Qorgolon salьp.
Talasqa kelip.
Talap mańalьp.
Sajaq Sadьr qanь otyrgon.
Burulqunn başь,
Sadьrqandьn ojunynon cьqqan.
Burug jorolor,

Qazaq, qьrgьzga,
Arasьnda şyryp,
Arazьq sala bergen.
Tьnc ƶatqan ƶurttun,
Tьncьn ketirip,
Qaalaƣanьn ala bergen.
Qьrgьzda maqal bar,
Bory balasь it bolbojt degen.
Tyvyndo Cьŋgьz qan,
Ƶon qarьjadan kelgen.
Tьncьq bervej,
Qazaq qьrgьzga azap salьp,
Ortosun bolgon.
Tyvynon beri,
Tьnc elge,
Duşmandьq qьlьp kelgen.
Bul kenen qan,
Atasьnьn saltьn quup,
Qьlьp kelgen narasьn quup.
Qajla qьrgьz qazaqtь,
Qьrьp bytyrdy
Kenen qandan kijin,
Qazaq, qьrgьz

Qadimkidej tuьrƣan bolup,
Bajtal ꞩuьꞩap,
Baldarь ꞑaꞩap;
Ajьe aralaꞩ,
Qoj qoroloꞩ,
Ꞩigit ꞩoroloꞩ,
Aꞩtьq oroloꞩ bolup,
Qazaq, qьrƣьz
Andalaꞩьp dastaꞩьp,
Ƶaraꞩьp ƶajluьtuьrƣan bolup qaldь.
Munьn barь,
Tьbь duꞩman,
Сьпqьz qandь tuqьmьnan kelgen.
Qastьq dep,
Ƶandь barь, ojlonьp bilip qaldь.

ӧzlarь 1000 ƶol
Qara soz 20000 znak
Ƶorƣo soz 500 ƶol
7500 znak

4(520)
(05)

НИИКЯЛ
Рукопись №136
4/VI 1940

Mazmunu

I. Kenensarь, orus menen bettesebiden Ormondo elci. Çibarişi 3

II. Kenensarь, qьrqьzdь cabuu ycyn keŋeş qьluşu 9

III. Kenensarь, ƶooruŋqtan caqьrtьp alьp, Solto Çamanqara baatьrdь baş qьlьp 13 baatьrdь oltyryşy 21.

IV. Ormonqan qьrqьzdьn baatьrla-rьn caqьrtqanь 28

V. Kyrpyk menen Şamaq ba-tьr ƶooruŋqta oltyrgonu 46

VI. Kenensarь bir top baatьrlar menen attanьp kelip, Qalpaq, Ormonbek, Şabanbek baatьrlardь oltyryp ketişi

VII. Kenensarь qazaqtan korqol çojup, qьrqьzdь qaraj attanqanь 64

VIII. Ormonqan ьsьq-Koldun kyŋdoj-non qol menen attanьp çьrьşь

IX. Kenensarь çeŋilip oltyrulgonu. 86

X. Borujqan, qьrqьzqa kelip baş çojuşu 96

Цена 55 коп.

48 листов

205

Тетрадь
бумажной фабрики
„Герой труда“

БССР, Добруш.

Райлит № 315. Зак. 197—2 млн. [illegible]ет 210×170

Типография фабрики „Герой труда“